

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

EDDIE SALICATH

KAJ
MUNKS
MORDERE

K. V. BLOCH

KØBENHAVN

1949

EDDIE SALICATH
KAJ MUNKS MORDERE

EDDIE SALICATH

K A J
M U N K S
M O R D E R E

K. V. BLOCH

K Ø B E N H A V N

1949

Med syv træsnit af
POVL CHRISTENSEN

Hjorths Tryk, København.

TRYKFEJL

Forord. sidste linje mgl., skal stå:
bragt, vil hundreder rejse sig på den faldnes plads.

Side 20, 2. linie fra oven:
»Es sein möglich« skal være »Es sei möglich«.

Side 72, linie 10 fra neden skal stå:
kussion forekom ham overflødig.

Side 86 øverst:
Linje 1 og 2 ombyttes.

FORORD

Den 4. januar 1949 er det fem år siden mordet på *Kaj Munk* fandt sted. Først nu står hovedmændene blandt de, der udførte det, og de eller den, der mest sandsynligt bragte *Munk* i forslag som emne, da besættelsesmagten her indledede den „anonyme terror“, foran domfældelsen. De har i den mellemliggende tid, efterhånden som de indfangedes og senere ved afhøringer og i retsmøder, aflagt forklaringer, der har vekslet en del. Deres udtalelser har føjet sig efter, hvad de i det givne øjeblik skønnede mest var til gavn for deres sag. De har tillige været begunstiget af ekstraordinære fængselsforhold, der har muliggjort et indbyrdes aftalesystem, så de faktisk, skønt arrestanter, en tid lang med stigende sikkerhed har troet sig i stand til, også ved hjælp udefra, at kunne fabulere sig bort fra deres virkelige andel i begivenheden. De har i retten søgt at gennemføre et maske-spil i den såkaldte sandheds navn og forklaret, at de efter evne har udrettet det stik modsatte af det, der var dem pålagt.

Var de blot lydige soldater, der blindt måtte følge deres befalinger? Var de idealister, henrevet af en idé, der måske nok var de fleste danske fremmed, men dog en slags åndens våben-dragere? Eller tilhørte de en bande landsknægte, der indlod sig på alt forefaldende, uden hæmninger af borgerlig art?

De er i det følgende søgt belyst, samlede og hver for sig, gennem deres egne skiftende udsagn. Den tankegang, de nu forsikrer de var opfyldt af, er søgt fastholdt, således at alt det, der foresvæver dem at måtte tale til gunst for dem i vor bedømmelse, er medtaget.

Indirekte fortæller de os en del om menneskelig grusomhed og dårskab. Her er søgt at give et nær-billede af disse personer på grundlag af iagttagelser i en lang række retsmøder. Og det har tillige været hensigten at anbringe *Kaj Munk*-mordet i den politiske sammenhæng, hvor det hører hjemme, gengive hele baggrunden for dets iværksættelse og fastholde, hvad der fulgte efter.

En voldsdåd gjorde en omstridt skikkelse iblandt os til martyr. Den forfejlede ganske sin tilsigtede virkning. Omend den skabte utryghed, så medvirkede den mere end de fleste andre hændelser til at øge sammenholdet og modstandsviljen blandt dansksindede.

Kaj Munks mord bekræfter den enkle lære: at åndeligt liv aldrig helt kan tilintetgøres af ydre vold. Hvor een bliver om-bragt vil hundreder rejse sig på den faldnes plads. *Eddie Salicath.*

To dage efter den skelsættende 29. august 1943 udførte nogle SS-mænd i Københavns umiddelbare nærhed et mord, der havde visse træk fælles med den ugerning, der bragtes til udførelse ved midnatstid på Pårup bakke i Hørbylunde krat den 4. januar 1944.

Redaktør *Carl Henrik Clemmensen* blev den nævnte sensommeraften hentet i sit hjem, bortført i bil og den følgende morgen fundet dræbt ved en vejkant. Noget nær dette var handlingsforløbet ved drabet på *Kaj Munk*. Men motiverne hos iværksætterne af disse aktioner lå i forskelligt plan, og formålet var i videre forstand heller ikke ganske det samme.

Clemmensen var københavnerlivets muntre og altid veloplagte skildrer og deltager. På en af byens jernbaneperroner havde han nogle dage forinden indladt sig i en diskussion, der udartede til skændsmål, med en kollega, *Nordahl Petersen*, der havde påbegyndt et medarbejderskab ved »Fædrelandet«. *Clemmensen* havde ladet sig henrive til at slynge det da så farlige ord »landsforræder« efter den anden. Hurtigt indså han det i hvert fald ubesindige i sin optræden, og — godmodig som han var — gav han telefonisk den injurierede en undskyldning. Episoden kom alligevel — med den meddelsomme hastighed, der hersker i københavnske pressekrese — *Flemming Helweg-Larsen* for øre. Denne besluttede, nazi-hidsig og kan hænde påvirket af det vestindiske brus, der var i hans blod, sammen med to ligesindede at tage hævn over fornærmeren. I deres brutale hovmod begik de da den heroiske handling at likvidere den gladsindede journalist, der ellers havde sit domæne udenfor den politisk idémæssige arena.

Det var i virkeligheden til dels et privat opgør, selv om udøverne gerne så det opfattet som en symbolsk handling, et skoleeksempel for alt folket på den ændrede tingenes tilstand, hvor de nyttilsluttede bevæbnede og vilkårligt kunne demonstrere deres fiktive æresbegreber i en hvilken som helst anledning i ly af og i tjeneste hos den tyske besættelsesmagt.

Det var ikke vanskeligt at opklare sammenhængen ved dette mord, og *Helweg-Larsens* dødsdom fuldbyrdes da også først af alle, da retsopgøret satte ind efter kapitulationen.

Anderledes med mordet på *Kaj Munk*. Det var et helt folk, der direkte skulle overmandes og hensættes i en tilstand af rædsel og angst, den myldrende mod-

standsbevægelse knuses ved et nyt og hidtil uanvendt våben: den anonyme terror.

I »Wolfschanze«, den store bunker i hovedkvarteret på østfronten, modtog *Adolf Hitler* ærgerlige indberetninger, også fra det af dr. *Werner Best* betegnede »latterlige lille land« Danmark, som dog i besættelsens første tid af den stortyske propaganda fremstilledes som et glansbillede af idyl og førerens udvalgte kælebarn. Der øjnedes allerede i september en så synlig forskel i de meddelelser, som indløb fra den herværende værnemagtsøverste, general *v. Hanneken*, med deres udtalte krav om skærpede forholdsregler, og dr. *Bests* politisk afvejede oversigter. Begge kunne ikke tale sandt. Generalen var vel i al sin daværende gåsebrystsvulmende kraft og med den foreskrevne militære snævrerende foragt i stemme og udtryk et sindbillede på den intolerante germanske magtudfoldelse, der mest reagerede med hælen overfor fjendtlige folkeytringer i det ham undergivne fremmede lands område. Dr. *Best*, den rigsbefuldmægtigede, havde den farligere vane at tage hovedet i anvendelse og bedømme de foreliggende muligheder i det større formåls tjeneste, han så det som sin stadig vanskeligere opgave uantastet at navigere frem imod: sikringen af de danske leverancer til det tyske storrige og dets kæmpende hære, i særdeleshed spisekammerforsyningerne. Med sin tilspidsede høflighed og sin glinsende ydre korrekthed søgte han at gennemføre en politisk beroligelse i landet og længst muligt at binde de udslaggivende danske personligheder, der var lydhøre for samarbejdets logik. Generalens synspunkter vandt nok mest gehør i *Adolf Hitlers* utålmodige gemyt. *Bests* politik blev slået over ende med begivenhederne den 29. august, men

endnu var der dog sporadiske bestræbelser fra villige eller bekymrede danske at bygge på. Afsendelsen af disse stærkt alarmerende beretninger til hovedkvarteret ville kun fuldstændigt udslette mulighederne for den af ham realiserede politik. Allernyligst var endvidere politigeneralen, den »højere« *Pancke*, kommet herop, en herre med en let dampkøgt og rød-blisset glasur over ansigtet, der kunne skyldes så meget, og med en irritabel hastighed i sit væsen. Også han var en rival i magtudøvelsen. Denne omstændighed gjorde sig gældende imellem de herrer indbyrdes såvel som i deres afsendte begrundelser af dette eller hint.

Adolf Hitler havde i sin ukonventionelle mistro mod officielle embedsindberetninger i al stilhed sendt sin egen »stemningsberetter« her til landet, og denne, en oberstløjtnant i luftvåbnet, vendte tilbage afleverende et skøn, der hensatte føreren i en tilstand af »Caesaren Wahnsinn«. *Hitler* havde forlængst profeteret, at *den* vandt krigen, der mest hensynsløst formåede at gennemføre terror overfor modparten. Denne næsestyvervisdom iværksattes flittigt og disciplinært ned gennem graderne af også hertil udsendte, i den henseende vel uddannede politiembedsmænd. Nu udsprang i fortsættelse heraf fra førerens gudepande kravet om »den anonyme terror«. Forlængst havde han erkendt, at domfældelser selv ved standretter blot skabte martyrer i de besatte områder og derved igen en næsten hellig modstandsvilje i de kuede befolkninger. Men »den anonyme terror« var så aldeles frigjort fra enhver forestilling om almene refærdighedsbegreber. Hævnen og gengældelsens formål var at ramme i flæng, ingen ikke-tilsluttet måtte føle sig sikker og heller ingen være i

stand til med bestemthed at påvise, hvem der udførte den, kommunisterne kunne altid om fornødent få skylden.

Det var denne inspiration fra højeste sted, der, viderebefordret, senere gav anledning til den vilkårlige udvælgelse af *Kaj Munk* som et virkningsfuldt emne, men såvel tanken om netop *Kaj Munk* og tilrettelæggelsen af mordet på ham var i alle enkeltheder en idé og en »bedrift«, som udsprang i den herværende velorienterede inderkres på Dagmarhus. Til udførelsen af mordet modtog S.D.-ledelsen ganske vist al tænkelig bistand fra Berlin, ja selve »de kærnekarle, der kunne handle på egen hånd«, og hvis terror indlededes med mordforsøget på redaktør *Chr. Damm* og det fuldbyrdede på *Kaj Munk*. Derefter fortsatte »kærnekarlene« i ændret og udvidet skikkelse som »*Peter-gruppen*« ved sprængninger og talrige mord deres hærgen af landet i den efterfølgende tid.

Begivenhederne den 29. august 1943 medførte blandt andet udsendelsen af flere betydningsfulde politiembedsmænd hertil fra Berlin. I løbet af september kom gestapochefen, dr. *Karl Hoffmann*, hvis åbne og modne livsglæde længe virkede bedøvende og elskværdigt, så hans farligere egenskaber i det væsentlige forblev ubemærkede. Dernæst arriverede østrigeren *Zechenter*, den realitetsbetonede, pålidelige og hårde leder af kriminalpolitiet, en underofficerstype. Fra Brüssel beordredes den garderhøje *Georg Scherdin* med det lille fuglehovede til chef for sikkerhedstjenesten, og dr. *Mildner* flyttedes af *Kaltenbrunner*, lederen af hele S.D., fra Polen, hvor han

gjorde tjeneste, til København som øverste politichef, såkaldt Kommandant der S.D., Sicherheitsdienst.

Om meningen med S.D. har dr. *Hoffmann* forklaret, at det var den at skabe et organ, hvorigennem der fremskaffedes »objektive oplysninger« til brug for statsledelsen, idet de indberetninger, denne modtog fra virksomhedsledere og statsembedsmand, erfaringsmæssigt besad den hemmelige skavank i større eller mindre grad at være prægede af det uudryddelige menneskelige bimotiv: at støtte og underbygge vedkommendes personlige position.

Fra besættelsesmagtens side var »meningen« med det ene og det andet jo forøvrigt altid noget op-højet og ædelt efter proklamationernes bogstav at dømme, kun menneskelig ufuldkommenhed kan have forandret deres virkeliggørelse en smule. Gestapochefen i Århus, *Renner*, forklarede således »meningen« med de anvendte »skærpede forhør« derhen, »at de tjente til at bevare værnemagtens og rigets slagkraft«. Hvem havde tænkt sig det? Ofrene for denne bestialske tortur har næppe forstået, at den rummede en så ophøjet moralsk værdi.

I Danmark har S.D. hidtil, udefra set, altså inden 29. august, hvor det blev et selvstændigt organ, ikke spillet nogen væsentlig rolle. Ubemærket havde det fra 1940 alene een hovedobservatør, *Hans Pahl*, og en mindre kres af stemningsberettere spredt ud over landet. *Pahl* færdedes selv i gesandtskabet, velklædt og med ubestemmeligt speciale. Hans uglesky, blinkende øjne, årvågne væsen og hele velafbalancerede optræden forstod dog utvivlsomt at indfange en del af værdi, tilmed også fra gesandtskabets egne afdelinger. Dette videresendte han til sin foresatte, den

fra *Sebested*-sagen kendte, uransagelige lille skikkel-
se, friherre *v. Loew*, med kurér, dog mundtligt, når
v. Loew var her i landet og lagde sine politiske ka-
baler.

I den hastige og vældige udbygning af S.D. i Dan-
mark, der i hovedsagen fulgte S.D.-organisationen i
Tyskland, spillede naturligvis dr. *Mildner* i følge sin
stilling en fremtrædende rolle. Det kan være vanske-
ligt helt at godtage hans forklaring i Nürnberg, i
februar og marts 1946, hvor han siger, at han alene
betragtede sig som særlig observatør her i landet.
Han var dog dirigeret hertil med den generelle op-
gave at bekæmpe modstandsbevægelsen, og den spe-
cielle, han roser sig af ikke at have gennemført,
nemlig arrestationen af *Niels Bohr*.*) Muligvis er det
sådan at forstå, at han helst, indtil han på stedet
havde foretaget sin selvstændige bedømmelse af for-
holdene, samlede sig om kravet: at danske sabotører
skulle stilles for tysk ret, og ikke overilet søgte at
realisere den af eller gennem dr. *Best* påbudte mod-
tættelse, som krævedes i Berlin. Men man forlangte,
at der skete noget, og alvorligere blev det, da der
via den rigsbefuldmægtigede i november i hvert
fald indløb fjernskrivermeddelelse fra rigsføreren
om at iværksætte »den anonyme terror«. *Hitler*
havde videregivet sin inspiration som befaling til
udførelse af *Heinrich Himmler*, hvis hyæneøjne ikke
anfægtedes af humanitære betragtninger, og hvis for-
langender ikke noget steds blev genstand for lang-
varig debat. Dertil var hans magt for fuldkommen

*) Brødrene *Niels* og *Harald Bohr* advaredes i tide af den her-
værende svenske Gesandt *v. Dardel*. De flygtede en tåget
aften, 3. oktober, over sundet i motorbåd. En ubekvem
sejlads, forfulgt af vanskeligheder fra starten i Sydhavnen
og til den svenske kyst var nået.

og hans midler for ubegrænsede. *Pancke* påtog sig dog, embedsny, at aflægge referat i *Himmlers* hovedkvarter og gøre forestillinger om det uhensigtsmæssige i den påbudte fremgangsmåde. Omtrent samtidigt rejste *Mildner* til Berlin for personlig hos *Kaltenbrunner*, *Himmlers* souchef, og hos politigeneral *Müller* at søge billigelse til en mere efter forholdene afpasset politik, men blev, ligesom *Pancke*, pure afvist. »Den anonyme terror« var en ubetinget befaling fra allerhøjeste sted, som man blot havde at gå i gang med forberedelserne til samt foreløbig fremkomme med indstilling om to navne af en sådan betydning, at de som gengældelsesobjekter opfyldte Berlins krav. Det var dr. *Mildners* opgave. I betragtning af den korte tid, han havde opholdt sig her, havde han ikke selv mulighed for at udsøge de formentlig rette, nemlig to af modstandsbevægelsens åndelige bagmænd. Politikerne skulle der i den forbindelse ses bort fra.

I de daglige tjenestesamtaler mellem dr. *Mildner* og afdelingslederne blev sagen indgående drøftet. Forøvrigt havde både *Hans Pahl* og studienrat, dr. *Hans Wäsche* allerede engang i september, da det tyske politi blev oprettet her, holdt orienterende foredrag om dansk åndsliv. *Wäsche* talte om *Kaj Munks* digtning, nævnte vist også noget om et skuespil af ham, der opførtes i Sverige.

Blandt sine medarbejdere udvalgte dr. *Mildner* i løbet af kort tid *Wäsche* og *Hermannsen* som særlige »oplysningspersoner«. Det forekom ham, at de i usædvanlig grad havde formået at orientere sig på stedet og skaffe sig forbindelser. Med *Wäsche* ud-

vikledes endda et samarbejde, der fik fortrolighedens karakter. Hvad de to drøftede, kom ikke til andres kundskab. Men når det nu må anses for givet, at *Mildner* forstod, han manglede betingelser for selv at kunne udpege de to forlangtes navne, hvem er så den inspirerende gerningsmand, eller for at benytte den fra tysk side startede betegnelse »den åndelige bagmand«, til ideen om *Kaj Munk*?

Udpegelsen af denne er både vedtaget i S.D. her, indstillet til og godkendt i Berlin inden mødet i dr. *Mildners* tjenestekontor den 10. december. Det ses alene af, at denne her gav *Wolffgang Söhnlein*, der på det tidspunkt endnu ledede S.D. i Esbjerg, og under hvis område Vedersø regnedes, besked om personlig at foretage observationer på stedet med mordet for øje. *Mildner* må allerede i månedens første dage have haft sammenkomst med afdelingslederne, hvor han har udbedt sig emneforslag. Kriminalchefen, *Zechenter*, har i retten indgående oplyst om et sådant møde. Hans troværdighed underbygges af den omstændighed, at han i modsætning til sine medtaltede, der lejlighedsvis skifter taktik, stadig afgiver enslydende forklaring de gange, han i den forløbne tid er afhørt, og det så detailleret, at han ville gå itu på den, hvis den var komponeret og ikke havde virkeligheden som eneste baggrund.

Zechenter fortsatte sin redegørelse: man måtte nu gøre sig klart, hvilke personer der kunne blive tale om at likvidere, man måtte ind til modstandsbevægelsens åndelige bagmænd: politikere, videnskabsmænd, skuespillere, erhvervsfolk eller bevægelsens egne ledere. På dette møde tog dr. *Wäsche* også ordet. Hans tale syntes uforberedt, som når man udtaler sine tanker højt, siger nej og så fortsætter

med noget nyt. *Wäsche* mente ikke, der var nogen særlig skuespiller udover *Poul Reumert*, og han kunne ikke komme på tale, men han var en af de berømteste. Så afbrød *Wäsche* sig selv og sagde: jo, men, afdelingsledere, jeg har et forslag: *Kaj Munk* i Vedersø! Dennes tysk-fjendtlige holdning var der på dette tidspunkt ingen tvivl om. Derefter nævnte han redaktør *Chr. Damm. Mildner* blev siddende ubevægelig, der var et øjeblik stilhed. Så gentog han navnene *Kaj Munk* og *Chr. Damm*, så pludselig op og spurgte mod dr. *Hoffmann*: kender De *Damm*? *Hoffmann* vendte sig forbløffet mod ham: nej, det navn hører jeg første gang. Men politikerne? De forskellige udtalte sig, hvad den enkelte motiverede sit standpunkt med her, erindrer han nu ikke så nøje, kun, at der var enighed om, at dér skulle man ikke søge gengæld. *Zechenter* tilføjede: Dr. *Mildner* var et indesluttet, men temperamentsfuldt menneske, der havde reageret stærkere, hvis han ikke forud havde hørt *Munks* og *Damms* navne.

Hvis *Kaj Munks* navn er bragt på bane af dr. *Wäsche*, må det være denne dag eller dog ved en lejlighed før dette planlæggende møde 10. december. *Wäsche* har nemlig opgivet at have været på ferie-rejse fra 5. til 18. december. *Zechenter* præciserede, at han kun har hørt *Munks* navn drøftet denne ene gang, og at det bragtes frem af *Wäsche*.

Gestapochefen, dr. *Hoffmann*, har tidligere forklaret, at det var *Hans Wäsche*, der kom med ideen om *Kaj Munks* og *Chr. Damms* navne, nu under sagen fragik han dette og sagde, at det var i hvert fald kun en formodning, han havde haft.

Söhnlein har flere gange erklæret, at *Munk* var udpeget af *Wäsche*, men under den seneste retssag, den

mod dr. *Hoffmann* og hans nærmeste medarbejdere, var han nået dertil, at han tværtimod mente, *Wäsche* havde søgt at hindre *Kaj Munk*-sagens udvikling.

Hans Pahl har vidnet, at *Wäsche* kom op til ham på Vesterport en dag i begyndelsen af december og fortalte ham om mødet hos *Mildner*, hvor *Himmlers* krav var forelagt og dennes opfattelse af, at den terror, der af danske øvedes mod tyske og tysksindede krese, kun kunne brydes ved modterror. En uges tid derefter opfordrede *Mildner* dr. *Wäsche* til at udarbejde en navneliste med emner til gengældelseterror. *Wäsche* følte sig trykket af situationen og søgte en slags »åndelig bistand« hos *Pahl*.

Scherdin havde kort før jul fået at vide af *Mildner*, at denne i en samtale med *Wäsche* var »kommet på navnet *Kaj Munk*«. Tidligere har han endvidere forklaret, at han har drøftet *Kaj Munk* med *Wäsche*, da denne bragte ham i forslag. Nu benægter han dette.

Dr. *Mildner* har i Nürnberg selv redegjort for sin medvirken og sagt, at *Wäsche* udfærdigede listen over navnene på de, der skulle myrdes.

Wäsche afviser pure *Zechenter* og andre, der har hævdet, at han har stillet noget forslag om *Damm* og *Kaj Munk*. Nej, han erindrer, hvor forstemt han var over, at *Mildner* havde valgt *Kaj Munk*. I 1946 gjorde han opmærksom på *Hans Pahl* som den, der kom med idéen. *Pahl* havde sagt: der er ingen tvivl om, at *Munk* er manden. *Wäsche* følte sig personlig lettet over, at han så ikke skulle finde et emne til foruden *Damm*. Nu har *Wäsche* ønsket at bortradere dette udsagn. Grunden til, at han dengang sagde sådan, var den, at *Pahl* på det tidspunkt ikke var anholdt. Forøvrigt troede han da heller ikke, der ville

blive rejst tiltale mod ham. Og endelig ville han bare hurtigst muligt være færdig med sagen. Da dommeren foreholdt ham, at begrundelsen lød noget usandsynlig, og at det i hvert fald var mærkeligt, at han ville hænge en kollega ud 12 dage efter, at der her var vedtaget en krigsforbryderlov, svarede han undvigende, at han havde ikke nogen anden forklaring på, hvorfor han dengang undlod at tale sandhed. Men det, han ville fastholde, var, at første gang, *Kaj Munks* navn kom på tale, var i en diskussion — og det var *Pahl*, der bragte det frem. Men *Mildner* havde allerede dagen efter det første møde, da *Wäsche* tilfældigt så ind til ham, gjort sig bestemte forestillinger om, hvem der skulle udvælges. Først ved den yderligere drøftelse hos *Mildner*, hvor *Pahl* uventet kom til stede, mente *Wäsche* muligvis, da *Mildner* rent teoretisk ønskede to navne, at han spontant havde ytret, at man kun ville komme til at skabe martyrer i Danmark, hvis man gennemførte sådant for eksempel på *Kaj Munk*. Desuden var det en uklog foranstaltning, da man ved denne risikerede at miste de danske efterrettingsforbindelser, der var opnået samarbejde med.

Pahl betegnede *Wäsches* påstande, i hvert fald, hvad der angik ham, som »løgn«.

Vil man søge at nærme sig opklaringen af, hvem der udvalgte *Kaj Munk*, må man sikkert rykke tættere ind på livet af *Hans Wäsche* og hans private medarbejderstab. Det bør også huskes, at *Wäsche* ikke i alt vedrørende *Kaj Munk* har indtaget en absolut passiv og endda beklagende holdning. I det første møde hos *Mildner* var det således ham, der foreslog, at den planlagte aktion skulle udføres under ledelse af — *Söhnlein!*

Det skyldtes egentlig *v. Loew*, at *Wäsche* kom til at virke i Danmark under besættelsen. Han vidste, at *Wäsche* var fortrolig med danske forhold fra den tid, da han underviste i St. Petri-skolen på hjørnet af St. Pederstræde og Larslejstræde. Endvidere, at han på grund af en lammelse ikke var fuldt ud krigsdygtig. Allerede i 1933 var *Wäsche* indtrådt i partiet, og nogle år senere traf han *v. Loew* i Slesvig. Det blev hans første forbindelse med S.D. Gennem undervisningsministeriet foranledigede *v. Loew*, at han kom her til landet, og det var meningen, han herfra skulle sende *v. Loew* pålidelige indberetninger. Det var i sensommeren 1940. Først 3 år efter indtrådte han officielt i S.D., idet den hidtidige virken betegnedes som krigstjeneste i Sicherheitsdienst.

Wäsche og *v. Loew* — to tusmørkeskikkelser, vel indbyrdes stærkt forskellige, men begge med den ubetingede fordel, at de ikke tildrog sig nogens umiddelbare opmærksomhed og ligesom selvfølgeligt og yderst stilfærdigt formåede at akklamatisere sig, hvor de end søgte hen eller uforvarende dumpede ned.

Hastigt bedømt syntes *v. Loew* en ubetydelighed, en lille mistreven figur i en ligesom ufuldbåren fostertilstand. Han besad nok i sin skarpe, metalliske stemme den opøvede og gangbare, snærende ekstatiske føring i afgørende øjeblikke, dette bevis på virkelig nationalsocialistisk tankebuldren, men ellers efterlod han vel mest hos iagtageren en spekuleren over, efter hvilke retningslinier man mon i det tredje rige udvalgte folk til farlige stillinger. Indtil trivialitet har *v. Loew*, forekommende og kort, besvaret et utal af danske spørgsmål i sin herværende lange fangetid, men egentlig er vist næppe nogen forhører

blevet væsentlig klogere af hans udredninger. Hans »es sein möglich« bragte gerne balance mellem pro et contra. *v. Loews* rolle i besættelsestidens Danmark er næppe fuldt udredet ved hans stjerneoptræden i den så agitatorisk anlagte *Sebested*-sag, hvorfra han er offentligheden mest bekendt. Uden tiltale har *v. Loew* forladt landet.

Men *Hans Wäsches* opgaver var, eller blev, langt mere fattelige og, udefra set, strålende. Allerede i 1941, da det en tid fra tysk side syntes besluttet, at man ville gennemtvinge en nazistisk regering i Danmark, skulle *Wäsche* være rådgiver for en eventuel kultusminister og overvåge, at der ikke blev gjort dumheder. *Wäsche* skulle også forestå den »åndelige propaganda«. Han fik kontor i Dagmarhus. Gesandten var hans øverste chef, mere direkte *Kannstein*, og gennem *Pahl* kom ordrerne fra *v. Loew*. Han har selv mere astralt formuleret sin opgave i de ord: *han ville finde ud af, hvordan danske reagerede overfor skæbnen*. Man kunne næsten fristes til at tro, man befandt sig i en filosofis stille arbejdsrum og ikke i centrum af en veltilrettelagt efterretningsvirksomhed. Men hentes *Wäsche* ned fra disse spekulative højder, ses hans fodspor at føre hen til den nationalsocialistiske studenterfraktion, søgende videre mod unge videnskabsmænd, og målet var i denne forbindelse at slippe ind til lukkede møder og i det hele skaffe sig kundskab om, hvad der rørte sig i den akademiske verden. Han lavede et oplysningskartotek over kulturelle personer med tilføjelse af deres stilling til det nye Tyskland. I foråret 1942 stiftede han et selskab »*Argeska*«, der skulle arbejde for germanske, altså nationalsocialistiske, interesser i Skandinavien og fik kontor i Ve-

sterport. Herigennem samledes det materiale, der dannede grundlaget for indberetningerne til *v. Loew* i Berlin. Det storvildt, han, som alle de andre ledende S.D.ere, drømte om at indfange og uophørligt jagede efter, var »frie danske«. Det lykkedes *Wäsche* at komme nær drømmens virkeliggørelse og længere ind i modstandsbevægelsen end vel nogen anden fra tysk side, omend forestillingen om at »rulle« bevægelsen op aldrig gik i opfyldelse. Men han indfangede lejlighedsvis et større antal af dens medlemmer, vel en 40—50 stykker, og sammen med to danske politifolk deltog han i afhøringerne. I Berlin fik man en voksende forståelse af, at det danske politi, betragtet med tyske øjne, var mindre pålideligt. *Wäsche* blev derfor tilforordnet den her-værende tyske krigsdomstol.

I *Wäsches* profettale var formålet med »*Argeska*«: *overvågelse af den danske nationalbevidsthed*«.

Endnu et selskab stiftede han. I forbindelse med en dansk national-socialist, *Gaust*, oprettedes »teknisk krystal laboratorium«, en camouflagede efterretningsvæsen. I dets kontor i Reventlowsgade udarbejdedes politiske stemningsberetninger, og oplysninger indsamledes i forbindelse med jødeaktionen. Vigtigst af alt var dog nok dr. *Wäsches* mange og indgående samtaler med danske personligheder, som han forstod at komme i forbindelse med. Når han fandt det hensigtsmæssigt, kunne han bevæge sig med en næsten opvartende forekommenhed, og elskværdighedens politur blinkede fra hans vævre lille gestalt. I en atmosfære af selskabelighed konverse-rede han gerne, at danskerne skulle man se at snakke sig til rette med. Da den 29. august oprandt, var han i stand til som det tyske gesandtskabs rådgiver

at opgive navne på omkring 50 personer, som det ville være praktisk at internere.

Det er svært nu helt at forestille sig den mangesidede indflydelse, han udøvede, og den frygtblandede omtale, der i besættelsestiden knyttedes til hans navn, når man nu ser ham indenfor rettens skranke som anklaget: lille, falmet og uskøn. Disse umådelig holdne enkeltheder i ansigtet, dette næsten *Ib Birke-dal Hansenske* løst-tøjrede begær i udtrykket og det mistænkelige og upålidelige blik flagrende rundt i lokalet. Hvis det i sin rastløse søgen standser ved en eller anden betydningsfuld tilstedeværende i sagen, og han aner udveksling af den mindste hilseelskværdighed, liver han op. Ellers henfalder han hyppigt i en mut, let fornærmet tilstand, vanskelig at afhøre, uden dog et eneste øjeblik at miste den selvbevidste knejsen i nakken under det græskarformede hovede.

Wäsche var dog alle dage en farlig mand, velorienteret og omgangskyndig, uden kvaler med sig selv i valget af midler, der førte ham frem. Eller indenfor murene glorificerede hans betydningsfuldhed og gav ham dette i nazistiske krese så efterstræbte og karnevalsubestemmelige præg af at være i besiddelse af kultur. Ingen af hans egne fæller vidste heller, hvor de havde ham. Ad lønlige veje skaffede han sig underretning om muligt angribelige ting i deres privatliv. I en given situation var han i stand til at fælde mangan besværlig og fremstående partifælle. Der er heller ikke noget, som tyder på, at *Wäsche* undlod anvendelse af voldsomme midler, blot han kom i dækning, og ingen bagefter, især hvis resultatet skuffede, på hans hænder eller i hans ansigt kunne spore, han var ophavsmanden.

Brøndum forklarede således i 1946, i sin egen sag, at *Wäsche* kom med ideen til forskellige af de store sprængninger, for eksempel K.B.-hallen og Lange-liniepavillonen. Egentlig skulle han også have været »*Peter-gruppen*«s leder, men han var for forsigtig en mand.

Medens *Hans Pahl* ikke har foregivet noget ukendskab til *Kaj Munks* virken som digter og agitator, heller ikke til den tidlige Ollerup-tale, det »åbne brev« til *Mussolini* eller de senere tyskfjendtlige, talrige udfald for derved at sandsynliggøre, at han ikke kunne komme i betragtning som idégiveren til *Kaj Munks* mord, så forklarer *Wäsche*, at han ved det første møde hos *Mildner* af denne blev spurgt: »hvad ved De overhovedet om *Kaj Munk*?« Dertil havde han svaret, at han ikke var i besiddelse af nogen konkrete oplysninger!

Fletter man nu disse forskellige kendsgerninger om *Wäsche* sammen og søger at fastslå, hvem morderen bag morderne er, vil der ikke være nogen anden, som den indre sandsynlighed indkreser med tilsvarende sikkerhed. Der er de forskellige tyske leders oprindelige forklaringer om, at ideen med *Kaj Munk* var *Wäschés*, hans udpegelse af *Söhnlein* som aktionens påtænkte leder, hans kartotek over kulturpersonligheder, angivelsen af de 50 personer, der 29. august skulle interneres, ideen til sprængningerne, hans rådgivende stilling i almindelighed og hans såkaldte »overvågelse af den danske nationalbevidsthed« og endelig de maskerede spionageselskaber.

Der kan ikke tillægges de nu på een gang skete tilbagekaldelser af vidnesbyrdene mod *Wäsche* nogen vægt. De er i og for sig ikke alene mistænkelige, men en bekræftelse på de kommunikationsforhold

fangerne imellem i de overfyldte fængsler, der muliggør ensartede og aftalte forklaringer, når arrestanterne møder for retten.

Vil man dybere efterforske, hvor så *Wäsche* kan være informeret fra, hører de ydre bevisligheder op. Men det er dog muligt at gøre opmærksom på, at han i sin brogede daglige medarbejderstab blandt danskerne havde i hvert fald to særdeles intelligente og literært kyndige personer knyttet til sig, med hvem han utvivlsomt først har drøftet udvælgelsen af de mest egnede mordemner. Disse personer er da også tangerede i et af rettens møder af *Hans Pabl*. Den enes navn skal påpeges, da han blev likvideret omkring kapitulationen, men iøvrigt er offentligheden ubekendt fra dagbladene og endda ikke er nævnt i den dokumentariske håndbog »Besættelsestidens fakta«, skønt han senere i tidsrummet var afdelingsleder i E.T. — I den sidste tid, mens de øvrige fortsat residerede på politigården, flyttede han sit kontor ud i byen, ligesom mere ubemærket af danske iagttagere, mente han. *Valdemar Hanø*l forstod den kunst at virke i det skjulte, selv om modstandsbevægelsens hovedledelse naturligvis var bekendt med hans farlige virken. Tidligt havde han sluttet sig til den national-socialistiske bevægelse, forlod en god stilling som hovedkasserer i et københavnsk kreditinstitut og indtrådte i »*Argeska*«, det af *Wäsche* stiftede selskab, derefter i S.D. og E.T. En del år før havde han på anden måde vakt opmærksomhed om sit navn, da han vandt præmie i en drengebogskonkurrence, som et stort dagblad udskrev. Bogens makabre titel var »*Sølv-hjerneskillerne*«. Den bragte spændende forudsigelser om et nyt Europa. Hovedpersonen, en professor, der overalt omkring sig

mødte mistro, ville som gengæld tilintetgøre hele den civiliserede verden, og med dette for øje lod han foretage operationer på et uskyldigt folkefærd i Asiens indre, hvorved det lykkedes at omdanne dette til automater!

En autostrada synes direkte at føre fra børnebogsforfatteren *Valdemar Hanø* til den virksomme og farlige nazileder af samme navn.

Den anden medarbejder, der tænkes på, var en foretagsom, kunst- og literaturkyndig forretningsmand, der besad en tillidvækkende og veltalende evne, som ofte placerede ham i udvalgte, tit rådgivende stillinger. Men de sluttede gerne brat og lidt ensformigt, fordi de betroede midler, han forstod at inddrage under sit domæne, en skønne dag på en for hans foresatte lidt overrumplende måde legede »borte«, en spøg, chefer nu engang så vanskeligt forstår. Eventyrlyst og pengetrang har sikkert i forening drevet ham ud i spionagens farefulde skæbneleg, for ham dobbelt farefuld, så længe spillet varede, fordi han »havde forbindelser til begge sider«, men mere betryggende, når det hele er endt, idet den sejrende part under alle omstændigheder skylder ham, om ikke anerkendelse, så dog frit lejde. Man lyttede ubetinget til, hvad denne »Hauptvertrauungsmann« og *Hanø* måtte mene om dette eller hint. I *Hanø*s kartotek, altså *Wäsches*, fandt man navnet *Chr. Damm*. Hvad *Kaj Munks* navn angår, kan det særdeles vel være bragt på bane ved tidligere foreliggende lejligheder, hvor man har prist eller dadlet hans impulsive adfærd, og *Wäsche* kan også uden direkte spørgsmål have skaffet sig orienteringen, selvom enfold i daglig omgang næppe har præget de herrers indbyrdes samkvem.

Det lyder af så lidt: »Einen Namen besorgen«, at fremskaffe et navn, men fisket frem til *Wäsche* eller senere *Bovensieben*, var det i reglen en skæbne, der besegledes.

Atmosfæren var mere og mere ladet med uro. En tysk kriminalsekretær, *Rothe*, blev skudt på Jarmers plads, og »den højere« *Pancke*, der vendte hjem fra tjenesterejse til Berlin, var ude af sig selv af raseri og forlangte tre danske likvideret på samme sted som gengæld. Det blev til nedskydningen af de tre fangne kommunister »under flugtforsøg«, som etiketten påbød det, i Ingerslevsgade natten til 3. december.

Til mødet hos dr. *Mildner* den 10. december havde denne bedt *Scherdin* telefonisk anmode *Söhnlein*, der befandt sig på husmandsskolen i Odense, om at komme til stede. Det gjorde han. *Mildner* redegjorde for *Hitlers* nye gengældelseskrav og nævnte nu, at *Chr. Damms* og *Kaj Munks* navne lå fast, det ville sige, de var indberettede som forslag til Berlin og godkendte der som mordemner. *Mildner* gentog *Wäschers* forslag om, at *Söhnlein* skulle lede aktionen mod *Kaj Munk* og anførte, at mordet skulle finde sted inden jul. *Söhnlein* hævdede i retten, at han da indvendte, han var efterretningsmand og ikke terrorist. Derefter var det at *Mildner* pålagde ham at foretage de personlige observationer i Vedersø, skaffe sig underretning om *Kaj Munks* daglige færden, om præstegårdsbygningens lokaliteter, vejforholdene og hvad der ellers måtte have forberedende interesse at være underrettet om. Og han tilføjede, at han nok skulle finde en anden til

at udføre selve mordet. *Scherdin* fik besked om at skaffe *Söhnlein* og turens senere deltagere blanke identitetskort, de skulle optræde, ikke som tyskere, men som danske, agere handelsrejsende. Våbnene, de skulle være udstyrede med, måtte være fabrikerede her i landet. *Söhnlein* måtte ukendeligøres ved at lade håret farve, anlægge skæg og optræde under fremmed navn. Han skulle tage til Tyskland og der bringe disse ting i orden. Pistol og identitetskort skulle kriminalrat *Deil* i 5. afdeling sørge for blev sendt til *Koenert*, den tyske leder af S.D. i Åbenrå, det nærmeste tjenestested ved grænsen. *Koenert* skulle i alle forhold stille sig til rådighed for *Söhnlein* og være ham behjælpelig med ind- og udrejseforholdene til Tyskland. Under mødet var *Pahl* kommet til stede. Han afviste, ligesom de øvrige afdelingsledere havde gjort det, enten her eller i det tidligere møde, at kunne have med sagen at gøre og anførte som påstand, at de havde ikke mandskab nok. *Mildner*, denne indesluttede mand, der havde for vane kun at henkaste nogle ord og så forudsatte, at tilhøreren selv fandt ud af resten, gentog flere gange, at Berlin pressede på, der måtte ske noget. Hvis der ikke fandtes nogen anden løsning, måtte han selv udføre Berlins ordre. På medarbejdernes yderligere henstilling ville han dog endnu engang personligt i rigshovedstaden foreholde det u hensigtsmæssige i sagen, og at man ikke ville opnå det, man tilsigtede.

★

I Kiel fik *Söhnlein*, om ikke det bløde ler, han er gjort af, ommodeleret, så dog hovedpynten retoucheret til ukendelighed eller dog forveksling, det sorte

hår blev ræverødt. Men større kræfter puslede med sagen. *Himmler* fandt, som han udtrykte det overfor *Pancke*, at *Mildner* åbenbart var en mand, der besad borgerlige hæmninger, og han ønskede at udligne dette negativ ved i et andet af sagens led at anbringe en resolut og handlekraftig person, der allerede havde afgivet bevis på rådeviddom og vove-mod. Det var ikke en ræsonnerende selvstændighed, han ønskede at efterspore. Men i *Skorzeny's* eliteregiment, der i september havde hensat verden i forbløffelse ved at udfri *Mussolini* fra sit velbevogtede fangenskab i et italiensk bjærgfængsel, måtte der findes den situationsudrustede og dådrige mand, han havde brug for til denne bestemte opgave i Danmark, udførelsen af et par anonyme terror-mord.

Otto Skorzeny bragte da på *Himmlers* forespørgsel sin næstkommanderende ved *Mussolini*-aktionens gennemførelse, den militære leder, *Otto Schwerdt*, i forslag. *Himmler* lod ham kalde. Det var i dagene mellem 10. og 12. december. Rigsføreren mønstrede anerkendende den på een gang spænstige og lidt skødesløse, høje fyr, der virkede som et slankt, ungt rovdyr, der pludselig kunne sætte i spring. Ærgerigheden glødede i de kanstanieblanke øjne. Rigets mægtige mand, hvis vilje altid lydløst overvandt enhver modstand, ønskede at vinde denne kønne og modige landsknægt med venlighed. Han roste ham for hans hidtidige dådrige indsats. *Schwerdt* havde allerede siden juni 1933 stået i allgemene SS, været i hæren flere år før krigen, i Leibstandart *Adolf Hitler* i 1939, tilknyttet partiet og gjort aktiv tjeneste hele krigen igennem og fem gange såret på østfronten. I august var han sendt tilbage til Berlin i

en særkommando, men tjenesten i hjemlandet var for tam en gerning for ham. *Himmler* forklarede ham, at han havde særlige opgaver til hvis løsning han var udset, og gav derefter *Schwerdt* en oversigt over forholdene i Danmark: tyske soldater dræbtes på gaderne, og tyskvenlige danske forulempedes og likvideredes af en flok franctireurer, der følte de var i en privat krig med det stortyske rige. Denne bagholdsrig havde *Hitler* nu besluttet skulle bringes til ophør ved anvendelsen af anonym terror. *Schwerdt* var udset til at lede »Sonderkommando *Dänemark*« og hos de stedlige politimyndigheder modtage de nærmere ordrer. *Schwerdt* forklarer nu, at han bad sig fritaget og kun ønskede at komme tilbage til sin afdeling ved fronten, men *Himmler* blev hidsig og affejede hans fortsatte indvendinger, der gik ud på, at han jo ikke kendte land og folk og nødig ville der blev dræbt forkerte personer. *Himmler* forlangte sin ordre respekteret, han skulle nok sørge for, at der blev stillet udvalgt mandskab til *Schwerdt's* rådighed, og denne skulle kun stå til ansvar overfor ham.

Den 21. december fik *Schwerdt* besked om at begive sig på en informationstur til København. Han måtte ikke der tale med nogen om sine opgaver, og han skulle ikke henvende sig på noget tysk tjenestested. Det blev for *Schwerdt* en »Kraft durch Freude« rejse, hvor han nippede til byens tilgængelige glæder. Den danske hovedstad viste sin naturlige gæstfrihed, intetanende om den mand, den modtog. Han skulle ikke alene få gennemført de planlagte terrormord, omend det ene »teknisk set« ikke fuldt ud lykkedes, men derefter som leder af »*Peter*-gruppen«, opkaldt efter hans eget dæknavn *Peter Schäff-*

fer, medvirke til at sprede en hidtil ukendt rædsel i den danske befolkning ved at foretage bestialske mord, tog-attentater og sprængninger.

Næste dag vendte *Schwerdt* tilbage til Berlin.

Den 20. december var *Söhnlein's* ydre forvandling fuldbyrdet, og ad illegal vej vendte han tilbage. Fra Ringkøbing cyklede han til Vedersø, hvor han fik gjort sine iagttagelser, kom godt ind med præstegårdsforpagteren, der inviteredes på middag. *Söhnlein* optrådte som repræsentant i landbrugsmaskiner. Han fik blandt andet at vide, der var fire børn i præstegården, mange hunde og en del jagtgeværer. *Kaj Munk* var netop bortrejst og ville først være hjemme igen lige under jul. *Söhnlein* talte ubesværet dansk, lidt grønnegadesk, med flade »a«er.

Da han 3 timer senere forlod Vedersø, mødtes han i Ringkøbing med *Koenert*, der telefonisk var i forbindelse med København og fik besked om, at de skulle køre til Odense, hvor *Pahl* ville indtræffe og modtage beretningen om forholdene i Vedersø. De overnattede i Kolding og fortsatte næste dag til Odense. *Söhnlein* gav her en mundtlig rapport, og efter hans beskrivelse tegnede *Pahl* en skitse over Vedersø og viderebragte oplysningerne til *Mildner* i København.

Mordet kunne altså ikke bringes til udførelse inden jul. Det vedtoges, at »opgaven«s realisation blev berammet til de sidste decemberdage. Man ville komme højtiden ihu. *Mildner* rejste på ferie i Tyskland, blev den 28. afbrudt og tilsagt hos *Kaltenbrunner* i Berlin. Den følgende dag afrejste han til Danmark. Den 27. havde det været som sprang der en bombe, da det i rigshovedstaden blev fastslået, at »kontrasabotagen« i Danmark ikke var

bragt til udførelse — og de fleste politiledere endda var på ferie. Gestapochefen, dr. *Hoffmann* fejrede jul i Koblenz med sin familie, *Scherdin* var på orlov fra 20. december til en god uge ind i januar. *Söhnlein* hyggede sig hos sine svigerforældre i Flensborg. *Schwerdt* havde endnu ikke modtaget endelige ordrer, og hans medhjælpere var ikke udpegede.

I Vedersø forkyndte en lille pibekraved og kroget skikkelse med kantede bevægelser fra prædikestolen så levende og bevæget som nogen sinde julens budskab. Og hans menighed, de skeptiske og eftertænk-somme vestjyder med de indadvendte og utilgængelige sind, fornemmede i hengivenhed, at denne mand, omend øbo af fødsel og sind dog havde en dyb fortrolighed med deres væsen. Han alene havde ordets farlige nådegave, denne evighedsflamme, der kunne lutre sindet for dets tyngsel, plante spirende håb og endelig også mane til ubrydeligt sammenhold såvel som til uforsonlig strid.

Ingen i menigheden havde set, at der var ulvespor i sneen. —

Han gik atter hjem til sin præstegård, og i hans arbejdsværelse, kaldet »Regensen«, sprang tankerne frodigt fra ham og bosatte sig på det hvide papir. De nåede ud over hele landet. Men selv om han var digter mere end de fleste, så han ikke, at timeglasset i hans stue var ved at løbe ud.

Otto Skorzeny beskæftigede sig straks, efter *Himmler's* henstilling, yderligere med at udvælge to blandt sine folk, der skulle stilles til rådighed for *Schwerdt's* »Sonderkommando *Dänemark*«. Han kom i tanke om schweitzeren *Louis Nebel*, der hav-

de været tilsluttet hans gruppe fra den blev dannet i juni måned. Nebel havde også som tolk ledsaget ham på rejser i forskellige lande og efter hans ordre gennemgået yderligere kursus i sabotage, så været snart i Polen, snart på Balkan for at uddanne andre på dette særlige felt. Sidst havde han, den velskolerede SS-mand, i fortsættelse af sin tidligere gerning i Reichsicherheitsamt, gjort tjeneste ved afdelingen i det besatte Paris. Der fik han et skud i armen, som vanskeligt syntes at helbredes og i øjeblikket befandt han sig på juleorlov med sin lille datter. Telegrafisk kaldte *Skorzeny* ham til Berlin, forelagde ham rigsførerens ordre og pålagde ham under *Schwerdt's* ledelse at tage med til Danmark, hvor han først skulle likvidere en tidligere tysker, der nu virkede dér i modstandsbevægelsens tjeneste.

Nebel, denne firskårne, sammenbidte, mørke fyr var et fund som aktiv deltager i de påtænkte aktioner. Hans uddannelse lige fra tiden i Sennheim, hans medvirken i kampene på østfronten og alt det meget, der ikke med sikkerhed lod sig udforske i hans fortid, herunder forlydender om en gangstertilværelse i Amerika, havde stålhærdet ham. Der var en farlig, ligesom tillukket og vurderende ro over ham. Man kom til at mindes en tank, der sat i bevægelse, ville nedtromle enhver tænkelig modstand. Måske havde *Skorzeny* endnu en bevæggrund, en af mere privat natur, til netop at udpege *Nebel*. En tysker har nu engang en dulgt mistro, eller dog en meget vagtsom tillid, til enhver udlænding. De synes dem ikke helt af det samme materiale som rigets egne børn. Ved at gøre *Nebel* til medvider og medskyldig i den planlagte terroraktion, ville han på en måde »binde« ham mere til sig.

Adam Gføller blev udset til at være turens chauffør. Kriminalrat *Hermannsen*, der opholdt sig på sit tidligere tjenestested i Kiel, skulle så finde en dansk-talende, der var egnet til at optræde som tolk. Ekspeditionen måtte overfor fremmede ikke gøre noget tysk indtryk. Da *Schwerdt* og hans to meddeltagere efter ordre den 29. december rejste fra Berlin til Danmark og kom til Flensborg, præsenterede *Hermannsen* dem for en høj, rødlig, smallæbet person, der havde lidt forlegen underdanighed i sit væsen, måske kun indøvet disciplin. Han var medlem af *Geheimstatpolizei* og *Oberscharführer* i SS og beherskede et tydeligt dansk, omend der var noget alment ubehjælpsomt i hans evne til at udtrykke sig. Oprindelig var han udlært bager og havde i 1933 et halvt års tid været konditorsvend i København. Derfra hans fortrolighed med sproget. *Kurt Carstensen*, som han hed, fik blot at vide, at han en 8 dage skulle ledsage de herrer som tolk på en udflugt til Danmark. Da de kørte over grænsen hed de handelsrejsende *Otto Schwerdt* og *Louis Nebel*, henholdsvis *Peter Schäffer* og *Fritz Neumann* på identitetskortene.

Da dette udsøgte selskab ankom til Københavns hovedbanegård, stod der ikke repræsentanter fra handelskammeret eller andre erhvervsorganisationer og modtog dem. *Mildner's* folk havde i forvejen undersøgt mulighederne for at få indkvarteret de tilrejsende i tyske hjem, det var unødvendigt, at nyfigne danske aktivister fik den mindste mulighed til at vejre noget usædvanligt og måske følge sporene op. Kriminalassistent *Ludvig Huf* mødte der-

for frem og kørte to af dem til sit hjem på Florensvej på Amager. De to andre anbragtes hos en kollega i nærheden.

Efter vel at være arriveret, meddelte *Schwerdt*, at han gerne ville præsentere sig for dr. *Mildner*, men fandt det mindre hensigtsmæssigt at møde på Dagmarhus. Det blev så aftalt, at man skulle træffes den følgende dag udenfor Ørstedsparkens indgang ved Jarmers plads.

Om denne dag, den 30. december, er det svært at tilvejebringe overensstemmende forklaringer. To af de nyankomne, *Schwerdt* og *Nebel*, mødtes med to herrer fra S. D., som idag forekommer dem ukendte, på det aftalte sted. Heraf kan måske fremgå, at deres roller i de påtænkte aktioner må have været mere betydningsfulde end *Gføller's* og *Carstensen's*. *Schwerdt* erindrer nu, at det var *Mildner*, som han traf udenfor teknologisk institut. Denne gav ham nøjere instruktioner om aktionen mod redaktør *Damm* og en plan over stedet på Dosseringen, hvor *Damm* boede.

Nebel har fire gange i tidens løb skiftet sine forklaringer ud, oprindelig sagde han, at det var Studienrat *Wäsche* og *Zechenter*, de mødtes med udenfor Ørstedsparken, men allersidst er det for retten nu ændret til, at det var to ham ukendte tyskere. Når han før har fremstillet det anderledes, skyldes det for en del, at han den gang virkelig ikke troede, han skulle anklages. På en eller anden måde har han af *Schwerdt* eller *Huf* hørt de to navne i denne forbindelse, men da han så blev konfronteret med dem, stod det ham klart, at det var en fejltagelse. Oplyst om, at denne konfrontation fandt sted i juli 1946, og at han endnu i januar 1947 hævdede, at det var

Wäsche og *Zechenter*, de mødtes med udenfor Ørstedsparken, indså han, at han var kommet ind i en blindgyde, løftede beklagende skuldrene og bemærkede, at når han den gang havde løjet, skyldtes det andre grunde, der ikke vedrørte Danmark og kun skadede ham selv.

Derimod er der enighed om, at man sammen med det øvrige »rejseselskab« tidligt på eftermiddagen mødtes på »Nordland« — dette så mangfoldigt inspirerende sted. Det var dér *Brøndum* en efterfølgende majdag så prins *Axel* langskridte over gården og fik den idé, at prinsen på grund af Ø. K.s støtte til illegalt arbejde burde likvideres. Gennem *Schwerdt* og *Bovensieben* gik forslaget til billigelse hos *Pancke*, men »den gamle«, som de også kaldte ham i omtale, spillede ikke hasard på det tidspunkt, og afslog det. På »Nordland« spiste man middag, også med spisesteder havde man informationerne i orden, og man kom i den velværestemning, der gav courage til dagens senere handling. Så kørte man i to biler først rundt om *Dosseringen*, hvor *Gføller*, der skulle være chauffør på den senere aktion, var henne og gøre sig bekendt med de ydre lokaliteter. Derfra til »Skovriderkroen«. Her gik man en tur.

Zechenter fragår ikke, at det var *Wäsche* og ham, der var de to omtalte tyskere og forklarer om turen i enkeltheder, hvordan *Schwerdt* allerede på mødet om formiddagen i bilen havde præsenteret sig som Obergruppenführer *Schäffer*, hvordan *Wäsche*, da man spadserede, beskrev orienterende enkeltheder vedrørende *Damms* lejlighed, hvilket han kunne gøre på basis af de oplysninger, som stikkeren *Østerberg Sørensen* havde indberettet fra sine besøg hos *Damm*. *Schwerdt* siger, at de nærmest foretog udflugten

af »tidsforlegenhed«. Under køreturen i skoven afprøvede både han og *Nebel* deres pistoler ved ud af hver sit vindue i bilen at affyre et enkelt skud.

Wäsche benægter for sit vedkommende overhovedet at have været med på denne udflugt eller at være truffet sammen med *Schwerdt* og *Nebel* foran Ørstedsparkens indgang, først langt senere, ja længe efter aktionerne mod *Damm* og *Munk*, i februar 1944, er det, at han første gang træffer sammen med dem. Det er også urigtigt, at han af *Mildner* har fået til opgave at foretage orienterende undersøgelser vedrørende *Damm*. Hertil er at bemærke, at *Mildner* nu er undvejet fra den interneringslejr i Tyskland, hvor han foreløbig var anbragt og altså ikke kan befrygtes at ville optræde senere som vidne i sagen.

Dommeren kommenterede *Zechenter's* påstand og *Wäsche's* benægtelse med følgende: der er jo det ved det, at *Zechenter's* forklaringer i retten stemmer med hans tidligere til politiet, derimod skifter *Wäsche's* en del.

Om aftenen, klokken godt 18, ringede *Schwerdt*, *Nebel* og *Carstensen* på hos redaktør *Damm*. *Gføller* sad i nærheden ventende i bilen. *Carstensen* havde ingen instruktioner modtaget i forvejen udover, at han på dansk skulle spørge den oplukkende efter redaktør *Damm*, og, når denne kom til stede, forklare, at de henvendte sig på foranledning af *Benny Holm*. Under dette dæknavn havde *Østerberg Sørensen* nogle gange forhandlet med *Damm* under foregivende af at komme fra »frie danske« og være secret service mand. Det var den af *Wäsche* og *Hanø* opstillede fælde, som *Damm* skulle fanges i. Man ventede at kunne pumpe ham for oplysninger om

sønderjyske forhold og om de nærmere omstændigheder ved nogle jyske jernbanesabotager. Men det, som mest gjorde *Damm* eftertragtelseværdig, var, at man anså ham for at være forbindelsesmand til *Christmas Møller* i London. Gennem visse udtalelser fra K. U.s fungerende formand, *Ove Erik Christensen*, mente man at have holdepunkt for rigtigheden af dette. *Christensen* arbejdede, uden at det var nogen bekendt, for tyskerne. *Damm* kendte *Christmas Møller* tilbage fra 1920, havde også været i forbindelse med ham inden afrejsen til England og søgte nu en kontaktmand over Sverige. Denne kunne *Benny Holm* skaffe, men helt tryk var *Damm* nu ikke ved ham, og inden han indlod sig i mere indgående drøftelser, havde han forlangt, at *Benny Holm* mødte med en person, han også kendte, der sagde god for ham. Det var netop, hvad sagen drejede sig om ved det til dette tidspunkt fastsatte møde, som *Damm* endda havde glemt. Dørklokken ringede, og fru *Damm* lukkede op. *Damm* var imidlertid kommet ud i entréen og viste de tre herrer ind i sit lille kontor. Nu stod de i stuens midte, omkring et bord. *Damm* vendte sig om for at bede *Schwerdt*, der stod bag ham, om at tage plads. I et glimt opfattede han, at denne var i færd med at skjule en totenschläger, han netop gjorde klar til brug, og så et sekund efter *Nebel* manøvrere en maskinpistol frem under frakken. Han fik akkurat slået til pistolen, så magasinet faldt på gulvet, skuddet, der var beregnet affyret mod hans hjerte, strejfede i stedet hans lår. I et nu var *Damm's* uanseelige lille skikkelse væltet over ende, et håndgemæng udviklede sig, de to kraftige mænd, *Schwerdt* og *Nebel*, var over ham, de tumlede om på gulvet og skød. Fru

Damm havde hørt støjen og trængte bestyrtet ind, fulgt af sin lille dreng. Flere gange jog *Schwerdt* hende ud, truende med pistolen. Endelig så det ud til, at *Damm* var dræbt, han lå stille på gulvet. *Carstensen*, der intet havde foretaget sig, styrtede ud, lamslået af begivenhedernes udvikling. De andre havde ganske vist sagt til ham inden, at så snart han havde spurgt, skulle de nok ordne resten.

Men *Damm* var ikke dræbt, omend hårdt såret. Under kampen på gulvet havde han hørt den ene af modstanderne sige: skyd ham i nakken. Han var endnu så meget ved bevidsthed, at han forstod, det var døden, og fik drejet hovedet en smule, så han kun mærkede et smæld i venstre tinding.

Senere måtte man fjerne det ene øje, høreevnen var delvis gået tabt, og en kugle sidder stadig i venstre skulder.

Først dagen efter erfarede *Schwerdt* og *Nebel*, at mordforsøget var mislykkedes. *Schwerdt* ombyttede, for alle tilfældes skyld, de anvendte våben med andre, så var de beviser af vejen. Men han rasede: at en så lille affære skulle mislykkes for ham, *Mussolini's* befrier. Skylden var også *Wäsche's*. Han havde i forvejen garanteret, at alt var taget i betragtning og undersøgt, og at *Damm* var alene hjemme. Men også overfor sine egne kunne *Wäsche* være mindre nøjagtig.

To rovfugle havde kastet sig over en spurv og dog ikke dræbt den.

Men denne ærgrelse rystede de af sig sammen med det gamle år. Om få dage skulle »Sonderkommando *Dänemark*« udføre en bedrift, der ville sprede frygt blandt dette lille lands befolkning og kaste ærens krans over herrefolkets altbesejrende kraft.

Zechenter havde i dagens løb været inde på *Mildner's* kontor. I fjernskriveren sad der en meddelelse, hvori *Damm's* og *Munk's* navne forekom. Han bøje-
de nysgerrigt den massive krop, men kunne allige-
vel, der hvor han sad, kun læse det hele på hovedet.
Dr. *Mildner* sagde intet om denne meddelelse.

Det var også den 30. december, at det stormende møde fandt sted hos *Hitler* i »*Wolfschanze*«. *Keitel*, *Jodl*, *Himmler* og *Kaltenbrunner* var til stede, foruden, som *Himmler* bagefter med bidende ironi sagde: »de tre høje herrer fra Danmark, dr. *Best*, *Pancke* og v. *Hanneken*, som *Hitler* havde været nødt til at ulejlige for at forklare dem, hvorledes modsat-
botagen skulle bringes til udførelse.« Denne ydmy-
gende omgang har antagelig ikke bevirket, at de her-
hørende øverste herrer tog med blide poter på de
næstkommanderende i København. *Mildner* hævder,
at den absolute ordre til *Kaj Munk's* gengældelses-
mord forelå 1. januar 1944. Men hvad stod der i
fjernskriveren den 30. december?

Mildner forstod, at hans tøven, eller uvenligere betegnet: skødesløshed, blev udlagt på højeste sted som mangel på duelighed, og at mishaget ville samle sig i hvert fald om ham. Næsten omgående forelå da også hans hjemkaldelsesordre. Fra Berlin blev der givet ham frist med *Kaj Munk*-aktionen til 5. januar.

Den 2. modtog *Schwerdt* gennem *Huf* besked om at møde dr. *Mildner*. Endnu engang skulle han stemningshenført hygge sig i »*Skovriderkroen*« mellem de lyrisk drabelige sentenser på loftsbjælkerne og den kopierede gammeldags kroatmosfære, hvis

merkantile formål er blideligt at romantisere enhver øl- og vindrikkers dulgte hensigter. På en spaseretur her fik han af *Mildner* den konkrete ordre til at skyde *Kaj Munk* og blev underrettet om, at *Söhnlein* havde foretaget de nødvendige observationer. Næste dag skulle *Schwerdt* og hans fæller tage til Odense og der blive sat ind i enkelthederne i sagen af *Söhnlein*. Om *Munk* fik han at vide, at denne var en førende i modstandsbevægelsen og i sin afsidesbeliggende bolig havde rig lejlighed til illegalt arbejde.

Den 3. januar om formiddagen kom *Pahl* efter *Mildner's* ordre med en bil på Rådhuspladsen. Han var der dog ikke til aftalt tid. Forsinkelsen skyldtes *Wäsche*, gennem hvem beskeden var videregivet, og det punktlige opholdt han sig aldrig synderligt ved. Fire herrer stod utålmodigt og afventede vognens ankomst. De skulle køres til Odense. Gennem *Huf* havde *Schwerdt*, *Nebel*, *Gføller* og *Carstensen* fået henstilling om at gøre sig rejseklare. Den roligt belevne *Pahl* med de fremmedartede, tætsiddende øjne opfyldte sine konverserende værtplichter. Hvad hensigten med de herrers rejse var, påstår han intet nærmere at have hørt om. Under turen blev det omtalt, at de skulle mødes med *Söhnlein*, så kunne han jo omtrent regne ud, hvad det drejede sig om. *Carstensen* hævdede, han mente de skulle tilbage til Flensborg. Ingen havde mærkbar interesse i at sætte ham ind i noget. Deres bil ankom til husmandsskolen i Odense næsten samtidig med, at *Söhnlein* nåede frem i sin vogn fra Jylland. *Pahl* forestillede *Schwerdt* for *Söhnlein*, de gik alene ind i S.D.-chefen, *Guttmann's* kontor. *Nebel* fulgte efter. *Schwerdt* havde ordre til, at aktionen skulle bringes

til udførelse endnu samme dag. De telefonerede til København, det må have været enten *Mildner* eller *Zechenter*, man der talte med, og foreholdt dem visse praktiske betænkeligheder, det husker de bestemt, men de afvistes. *Carstensen*, der ventede i forværelset, kaldtes ind og forespurgtes, om han kunne tale flydende dansk eller jysk, hvilken han benægtede, hvorefter han sendtes ud igen. *Pahl* var »tildels til stede« under forhandlingerne, har *Söhnlein* oplyst, derimod ikke *Koenert*. En time senere startede de. *Schwerdt* bemærkede til *Pahl*, at de nu tog til Jylland og »så på sagen«. *Pahl* havde ikke indtryk af, at der forelå en bestemt plan over den videre fremgangsmåde. Han returnerede til København og orienterede *Mildner*.

Fem herrer sad i bilen, der satte farten op mod Jylland: *Schwerdt*, *Nebel*, *Söhnlein*, *Gføller* og *Carstensen*.

Söhnlein har i 1945 forklaret, at *Pahl* inden afskeden opmuntrede ham med, at »den sorte«, *Nebel*, jo var med, så han behøvede ikke at være bange. Nu erindrer han det ikke mere. For *Nebel* var afrejsens tidspunkt ubekvem. I de sidste dage havde han haft ret høj feber, armen, der ikke ville læges, svulmede op, så han var ikke i vanlig form. I Odense hørte han af *Söhnlein* for allerførste gang *Munk's* navn. *Söhnlein* fortalte, at *Munk* også var forfatter, havde skrevet: »Han sidder ved Smeltediglen« og »Niels Ebbesen«, der angreb det tredie rige. *Munk* var en af modstandsbevægelsens åndelige bagmænd. *Nebel* kendte ikke disse bøger af *Munk*, skønt han dog synes selv at være ganske godt bevandret i nordisk litteratur.

Munk skulle skydes. Det gjorde et vist indtryk på

Nebel, siger han, »det er jo ikke hver dag, man skal skyde en præst«.

Bilen med de fem fra »Sonderkommando *Dänemark*« drejede ikke ned mod Flensborg, da de kom over Lillebæltsbroen, således som *Carstensen* havde tænkt sig. Turen gik til Herning. Blandt de kørende herskede nogen nervøsitet. *Schwerdt* var uoplagt alene ved at tænke tilbage på den mislykkede aktion få dage før, hvor de pårørende af den, der skulle bringes af vejen, ved deres idelige ængstelige trængen sig ind forstyrrede handlingens normale forløb. Og hvilke folk havde han nu med sig her i bilen? »Den sorte« var jo syg, *Gføller* ubestemmelig, *Söhnlein* ubetinget en kujon, når det kom til stykket, og *Carstensen* ikke en handske værd. Skulle han risikere overfor rigsføreren at sætte sit renommé og sin strålende karriere på spil? Overfor *Himmler* var han den personligt ansvarlige, selv om denne storladent havde befriet ham for regnskabspligt overfor nogen anden. Hellere standse op i denne småby og puste ud til i morgen. Ved at udsætte aktionen et døgn, fik han måske mere overblik over sagen og kom i form igen. Også »den sorte« kvikkede vel op. De tog ind på et hotel, det vil sige *Carstensen* logerede man ind på et mindre ved stationen, men de andre udgjorde et sluttet selskab. Den næste dag foretoges forskellige køb i byens forretninger, *Schwerdt* havde forkærlighed for lædervarer, og havde forleden hos *Illum* købt en herlig kuffert, hér erhvervede han, overraskende nok, en af samme model. I byen ønskede de at efterlade indtryk af at være et turistselskab på indkøb, optaget

af at behageliggøre deres tilværelse. Rundt i butikkerne var *Carstensen* tolk.

Så bilede de ud af byen med kurs mod Ringkøbing, hvor de igen standsede op. *Söhnlein* fik besked om at telefonere til *Kaj Munk* og udgive sig for teologisk studerende, der sammen med et par venner gerne ville have lov at aflægge ham et besøg. Munk svarede afvisende. De besluttede alligevel at tage til Vedersø. *Carstensen* forklarer, at han i bilen kun fik fat i enkelte sætninger, måske dukkede der en anelse op i ham, at der ville ske »noget forkert«, ikke just drab, snarere anholdelse. Tidligere lød hans forklaring lidt anderledes. I 1945 sagde han blandt andet til vicepolitinspektør *Himmelstrup*, da denne afhørte ham på Alsgades skole, at *Söhnlein* allerede i Odense havde talt om, at det nok kunne blive vanskeligt at skyde *Kaj Munk*, fordi han havde så mange jagtgeværer og hunde. Senere, til en anden afhører, kriminalassistent *Skovbo*, at *Söhnlein* i bilen meddelte ham, at *Munk* skulle skydes. *Carstensen* vil heroverfor hævde, at politiet suggerede ham og ustandselig sagde: »jamen nu, *Carstensen*, nu måtte De da vide, at *Munk* skulle dræbes,« men han tilføjede: »jeg var det nu ikke. Idag kan jeg gætte mig til, hvad der skulle ske, men indtil første skud faldt, forstod jeg det ikke — — —«

Nebel har forklaret, at selve sagen var ham ubehagelig. Ikke så meget det, at *Kaj Munk* skulle skydes, skønt det i sig selv var vanvittigt, de burde holde fingrene væk fra den affære. Men hvad var der at udrette med det rejsehold? *Schwerdt* sagde til ham: »det er en befaling.« *Nebel* svarede: »javel, hr. Untersturmführer.« I Ringkøbing var *Schwerdt* inde for endnu engang at telefonere til *Mildner*, han

har dog ikke overværet denne samtale, men resultatet blev i hvert fald, at de skulle gennemføre aktionen. *Nebel* foreslog, at de i stedet for at dræbe præsten skulle køre ham til Gestapo i Århus, og når disse ønskede *Munks* drab, var det sgu SS uvedkommende, og de burde selv gøre det »beskidte arbejde«. Mordets udførelse drøftedes ikke i bilen. *Schwerdt* kørte selv vognen til Vedersø.

Schwerdt har forklaret, at da aktionen mod *Damm* var mislykket, så havde han jo sin lille andel i den ømtålelige situation overfor Berlin. Men han måtte klargøre overfor *Mildner*, hvorledes vanskelighederne tårnede sig op, derfor telefonerede han for eksempel fra Herning til ham, at det sneede, og man måtte regne med, at de kørte fast derude ved Vesterhavet, hvor de ingen hjælp kunne få fra tysk side, og bad, påstår han, *Mildner* afblæse aktionen. *Mildner* svarede, at *Schwerdt* kendte jo sin ordre, og den skulle gennemføres. Den oprindelige plan i København gik ud på, at *Kaj Munk* skulle skydes i sit hjem, men de ændrede beslutningen, inden de nåede Vedersø og bestemte hellere at tage *Munk* med. Det anså man, sagde *Söhnlein*, for »teknisk bedre«, og også af »moralske grunde« var det at foretrække.

Om *Carstensen* siger *Schwerdt*, at han kun havde taget ham med for at bringe ham over grænsen, ikke for at bruge ham i *Kaj Munk*-aktionen.

Kort før de drejede af til Vedersø, så de en D.K.W. personbil og troede, det måtte være en dansk politibil. De steg ud og foretog en mindre reparation i håb om at henlede opmærksomheden på sig og i en sådan indtrådt situation at få aktionen afblæst. Således er *Schwerdt's* forklaring nu i retten!

Söhnlein har for sin del også gjort, hvad han formåede for at forhindre mordet, i hvert fald spejdet efter en chance til at blive fri for at deltage. Således véd *Schwerdt* da endelig ikke, hvad han telefonerede fra Ringkøbing til *Kaj Munk* om. Havde han nu fået at vide, at præsten for eksempel var rejst, ja så var der da en mulighed for at det hele ikke blev til noget. Om den iagttagne D. K. W. vogn mente *Söhnlein*, at hvis den havde antastet dem, måtte de have opgivet sagen. Men han måtte indrømme, at det var uundgåeligt, at alle i bilen hørte, hvad der blev talt om indbyrdes.

Schwerdt bladede i et nummer af »Billed-Bladet«. Det indeholdt gengivelser af Vedersø præstegård.

Klokken cirka 19,30 nåede de Vedersø præstegård. Det var en stille, frostklar aften.

Allerede tidligt på dagen, flere timer før den Opel 6, hvori »Sonderkommando *Dänemark*« befandt sig, bremsede op i det glatte føre ved gavlen af præstegårdslængen i Vedersø, lå der på dr. *Mildner's* bord i Dagmarhus nedkradset en lille besked fra ham til kontoret. Den gik ud på, at såsnart der fra den danske statsadvokat blev modtaget meddelelse om det fuldbyrdede mord på *Kaj Munk*, så skulle denne videresendes i døgnrapporten til Berlin.

Hvor ubetydelig lidt kan et menneskes udslettelse se ud som. Her en tilsigtet udslettelse af et stort sinds inspirerende vilje og åndsmagt. I et sådant øjeblik kan det, iagttaget som en ydre kendsgerning, være af mindre tilbageblivende værdi end et par ud-tjente, dobbeltsålede marchstøvler. Det er alligevel forståeligt, at *Nebel* irriteres over at blive mindet

om, han en gang tidligere til en politirapport har sagt, at mordet på *Kaj Munk* dog kun var en bagatel. Da *Nebel* har haft stunder til at eftertænke det nøjere, og han tillige er en forstandig situationsbedømmer, er det derfor ikke ubegribeligt, at han nu forklarer, at denne ytring er løsrevet fra sin sammenhæng, og at meningen naturligvis var, at betragtet i forbindelse med alle de grusomheder, krigen medførte, så var *Kaj Munk* en lille sag. Men sådan skrev den klodrian af en dansk politimand bare ikke, vel fordi hans tyske sprogforståelse var så ringe.

Da de fire tyske hovedpersoner i det efterfølgende drama havde krummet sig ud af hver sin vogn-dør, *Gføller* blev siddende ved rattet, fik *Carstensen* anvist, hvor han, bevæbnet med maskinpistol, skulle holde vagt, nemlig ved den anden indgang på stuehusets langside mod gårdspladsen. *Söhnlein* har tidligere forklaret om dette med maskinpistolen, nu kan han kammeratligt ikke huske det.

Ingen måtte forlade huset. *Schwerdt*, *Nebel* og *Söhnlein* gik ind, den sidste førte ordet, på dansk. Fra *Niels Skytte's* »da det hændte —« véd man, hvorledes begivenhederne udviklede sig i de følgende minutter, set indefra, med hjemmets øjne. De ankommende fremviste to danske politiskilte og forlangte, at *Kaj Munk* skulle følge med. De traf først fru. Hun viste ham ind i præstens studereværelse, og da han ikke var der, til hans værelse ovenpå. *Kaj Munk* førte andet steds fra i huset en telefonsamtale med Ringkøbing og gav sig god tid. Endelig kom han til stede, hvor selskabet opholdt sig og allerede utålmodigt havde forklaret fru *Lise Munk*, at hun ikke længere skulle holde dem for nar.

Söhnlein stak sin lille buttede hånd frem igen med politiskiltet. *Munk* sagde blot ironisk: »nå, ser det sådan ud«, fik derefter tilladelse til at pakke en håndtaske med de ting, han mente nødvendige til turen.

De tiltalte fortæller, at da de var kommet ind i huset, gik *Söhnlein* og *Nebel* ovenpå uden dér at træffe *Munk*. *Schwerdt* havde med større held søgt ham nedenunder, og bragte ham med, da de igen var nået ned ad trappen. De fremmede var synligt nervøse i deres optræden. Børnene begyndte at græde. Der blev skyndet på *Munk*, der lige akkurat fik tid til at omfavne hustruen, men forhindredes i at tage afsked med de opskræmte børn. Fru *Lise* ville følge sin mand ud til bilen, men skubbedes brutalt ind i gangen igen, og en af mændene holdt døren fast lukket, indtil vognen var køreklar. Han sprang derefter ind i den og kørte med.

Medens *Carstensen* holdt vagt ude i kulden, havde en lille pige lukket døren på klem. Kejtet og venligt havde han fået hende til at lukke den igen og blive inde. Ellers skete der intet.

Da *Kaj Munk* puffedes ind i vognen, blev han anbragt på bagsædet med *Schwerdt* på sin højre, *Nebel* på sin venstre side, på klapsæderne sad *Söhnlein* og *Carstensen*, ved rattet *Gføller*. *Nebel* hævder, at han havde feber og sov noget af tiden.

Der lå meget sne på vejene.

Det dramatiske højdepunkt i *Kaj Munk* sagens udvikling er i virkeligheden ikke mordets udførelse, men det tidsforløb, da han sad i bilen, tætpresset mellem disse mennesker for hvem det at udslette hans

liv var en pålagt opgave og for de aktive hovedpersoners vedkommende først af alt en prestigesag.

Hos enhver, der hørte om aktionen, dukkede uvilkårligt det spørgsmål op: hvad skete der i Opelvognen under køreturen? Og det vil igen hos utallige få det til at myldre frem med detaljerede og bekymringsfulde gætterier, der aldrig bliver andet, og spørgsmål, der lydløst vil fortabe sig for stedse i et mørke, der er endnu dybere end det, der sænkedes sig over det vestjyske vinterlandskab den 4. januar 1944 ved aftenstide. Men også i mørke kan man stundom finde frem. De tilbageblevne deltagere i færden vil aldrig røbe sammenhængen, de vil forklare om den i så vidt muligt passende almindeligheder, de har i hvert fald domsmæssigt brug for undskyldende forklaringer, ikke for eventuel øget afsky. Køreturens timer har for al evighed lænket dem sammen i et tavst frimureri. Ingen af dem er desuden af så ualmindelige dimensioner, at de kan forventes selvfornegetende at ville aflægge et skånselsløst, åbenhjertigt vidnesbyrd i sandhedens tjeneste.

Før og tildels endnu har de forklaret, at turen med *Kaj Munk* i bilen vel varede en timestid, indtil det øjeblik indtraf, hvor de steg ud af den og skød ham. Men det synes nu, især da man kan fastslå deres ankomst til Århus efter mordet, at de er kørt omkring i mindst tre timer med *Kaj Munk* imellem sig. Hvorfor så længe? *Nebel* havde på henvejen sagt, at det var bedst mordet blev udført i en skov. *Söhnlein* foreslog derfor at køre mod Silkeborg. Et egnet sted til likvideringen fandtes dog adskilligt før og nærmere udgangspunktet, og de hav-

de jo ikke på forhånd udset sig netop det, *Schwerdt* pludselig udvalgte. Der var jo mosedragene ved Tim, kort efter starten, eller Schuberts plantage, når de kom på den anden side Ringkøbing. Intet sted var mere velegnet.

Holdt man forhør over den anholdte *Kaj Munk*? Eller eksperimenterede man med den klassiske vidunderkur overfor den, man havde i sin magt, den åndelige tortur i en eller anden variation, trusler eller blot den anelsesfulde uvished, der så ofte har formået at nedbryde ængstelige sjæles modstandskraft. Det var et besynderligt orkester, dette selskab i Opelvognens aflukkede æskeverden. Har *Kaj Munk* tavst lukket sig inde i sig selv og villet afvente begivenhedernes udvikling, der jo særdeles vel, når man ikke kendte beslutningen, der var truffet forud, måske kun førte til en midlertidig tilbageholdelse? Eller følte han sig som mellem et kobbel gale hunde og antog dog indtil et vist tidspunkt, at han formåede at tæmme dem. Dèr sad han med sin krogede og spinkle skikkelse, med kasketten trukket ned over det hvirvelstridige hår. Rent fysisk har bevogterne næppe ventet modstand eller overraskelser fra ham. Og hvorfra skulle disse psykologiske dilettanter, *Nebel* måske fraregnet, på forhånd vide, at de sad med en frygtløs mand imellem sig? Der var ganske vist disse magtfulde og uanfægtede øjne! Irriterede de dette kompakte og bevæbnede flertal i vognen, for hvem lydige og ydmyge blik var noget med opdragelsen indtugtet, noget, man ydede opefter, og noget, man sultent krævede, hvor man var situationens beherskere? De ringe iblandt dem, *Söhnlein* i særdeleshed, har næppe nu, hvor alt begyndte at forløbe programmæssigt og tilfredsstillende, mang-

let lysten til gennem deres optræden at understrege det øjeblikkelige magtforhold.

For *Schwerdt* med det selvtilfredse, ungdommelige hovmod var denne beordrede indfangen af en i hans øjne sølle kramsfugl her på grænsen til verdens ende næsten et misbrug af hans pioneruddannede, militært reagerende og allerede berømmede person. Der var ingen umiddelbar glans og effekt forbundet med denne reaktion. Var dette resultat virkelig alle de besværligheder værd? Det var fristende at tro, der forelå en forveksling i emnevalget. Hvad kunne der ikke ske i *Wäsches* travle projekt- og intrigeværksted, hvor der omgående var besvarelse at hente i enhver situation? Denne skimlede, mulebløde lille fyr fremsatte alt med en bestikkende sandsynlighed, men tit var enkelthederne løse og unøjagtige, egentlig kun »blålys«.

Alt nøje eftergået er det dog uberegneligt, hvordan *Kaj Munk* har optrådt i bilen den vinteraften. Har han uafhængig af øjeblikkets vilkårlighed samlet tanker om de for ham evige ting? Har han tilladt sig en kølig, overbærende optræden? Har de kunnet tåle ham? Kun een ting er næsten beregnelig sikker: han er ikke gået itu på situationen, blevet bønfoldende lille eller angst over al måde for det, disse mennesker i værste fald ville kunne tilføje ham. Dertil havde han kæmpet for mange kampe med sit eget voldsomme og ukuelige sind. Det udefra var så lidt derimod. De usædvanlige omstændigheder har sikkert vakt den visionære evne til live i ham, og han har indkreset og bedømt hver eneste i vognen. Måske lige undtaget den lyse underofficer, der passede rattet og derfor var ligesom mindre til stede.

Der sad *Carstensen*, virkende alene ved sin store

skikkelse, men i sin adfærd næsten undskyldende at han var til stede. Under andre forhold var han vel ligefrem frygtsom. *Söhnlein* med arret i pølsenakken, de sneglesorte øjne og den pudebløde skikkelse var helt et stuemenneske og måtte anslås at være hentet bag skranken i en bank eller et rejsebureau. Han havde en listig tilpasningsevne i blikket og bragte en egen fejj og forekommende høflighed med sig, men var ellers uden personlighedsvirkning. Den lange fyr, der øjensynligt dirigerede ensemblet, *Schwerdt*, førte sig med en art forkælelse, som findes hos et second-teaters foretrukne skuespiller i elskerfaget, og havde flotte, halvdårlige manerer. Dertil var han tydeligvis spejlfortrolig med sig selv og tilfreds med sit kønne plakatydre. Men, selv i de mindste bagateller, var der noget befalende i hans adfærd. Og så befolkede han, samtidig med at han talte på en pretentiøs måde, luften omkring sig med de stærkt gestikulerende og indprentende hænder. De var kluntede og ligesom halvkolde, pubertetsprægede endnu og uden vidnesbyrd om manden, de tilhørte. Med behag lyttede han til sin egen tale og formåede på umærkelig vis at tiltvinge sig tavshed hos de tilstedeværende, før han begyndte en udredning på sit sydtyske mål. Det spændte forventningen. Og langsomt, klargørende, som var det en åbenbar visdom, han godmodigt nedlod sig til at indprente en forsamling nyindkaldte værnepligtige, tog han fat, for så at slippe en stigende lidenskab ind i sit foredrag, indtil det nåede et snerrende og buldrende højdepunkt, hvis vælde tilintetgjorde al endnu uformet modsigelse fra hvem som helst. Øjnene glødede, næsefligene vibrerede, og så indtrådte den efterfølgende tavshed, der var beregnet at skulle virke høj-

tidsfuld, som når en salme forstummer. Hvis hans blik så en sjælden gang standsede hos en, der ikke var indfanget af hans bedøvelseskunst og stod udenfor hans lydighedsområde, blev det forvirret, undveg og søgte beskæftigelse ved hvad som helst, der måtte være for hånden.

Kaj Munk, der i sin rige og spraglede personlighed selv rådede over en poseur og en akteur, skulle på sin tvungne sidste rejse blive næsten klinet op ad denne ivrigt optrædende, der i åndeligt format vel var temmelig ringe og i ingen henseende dér kunne havde taget nogen dyst op med ham. *Schwerdt* begreb næppe, at når denne arrestant, denne lille, magre mand med det pauvre og pudsige rejseudstyr flyttede sine eventyrstore øjne mod ham, så sønderflængede de i deres menneskelige viden hele den ydre ham, selv om det kan hænde forbigående har efterladt en ubestemt og generende fornemmelse. Dette har han dog tilskrevet det fysiske ubehag, en fuldbåren tinsoldat nu engang må have overfor den, der er mislykket i støbningen.

Nej, i bilen var der kun eet rovdyr af de store, *Nebel*, eet væsen fra det uudgrundelige mørke. Ingen menneskelig fremtoning kan have en større tilintetgørelsesmagt i øjnene end han. Hos *Brøndum* var der nok denne tirrede lyst til at springe på, men han var som et ubændigt ungdyr, der utålsomt snarest måtte høre det knase og knække i sit udvalgte offer. Hos *Nebel* derimod er der en modnet beherskelse, som i en brøkdal af et sekund overskuer situationen, uden at nogen hensigt røbes. Der ligger en grusom styrke begravet i hans panterblik. Og når øjeblikket er inde, gennemfører han sin udslettende gerning uden anfægtelser af nogen art. Det kan ske

enkelt og ubegribeligt hurtigt, fordi det er en metiér, han behersker til fuldkommenhed, men møder han forhindringer af nogen slags, vil han kaste sig ud i et furiøst optrin, som næppe nogen vil blive i stand til at fortælle om senere. Blot et anstrøg af ubehag i hans minespil vil gøre en *Carstensen* ørkentør i munden af angst. Enhver af hans bevægelser er rolige, hans udtryk uigennemtrængeligt. *Nebels* tilstedeværelse vil af de fleste fornemmes som en elektrisk ladet atmosfære. *Pahl* havde ret, da han beroligede stuehunden *Söhnlein* inden starten fra Odense: »den sorte« er med! At *Nebel* lod sig narre nogle dage forinden, da han rejste sig fra den gennemborede *Chr. Damm*, var forklarligt. Det lå udenfor al tænlig beregning, at der endnu var liv i denne.

Det er muligt, at *Nebel*, forpint som han var af såret i armen, virkelig forholdt sig afventende, til hans virketid, udslettelsens øjeblik, var inde. Hørte *Kaj Munk*, at *Schwerdt* under køreturen gav *Carstensen* besked om at skrive en seddel, hvorpå der på omtrentligt dansk kom til at stå: »*Du Svin, du arbejdede jo alligevel for Tyskland*«, eller var hans opmærksomhed bortledt, da *Schwerdt* rakte papir og blyant til den, der fik ordren?

De var nu inde i en skov. *Gføller* fik at vide, de skulle holde. Han bremsede op og drejede over i kørebanens venstre side, sådan som *Schwerdt* befalede det. Knap en halv meter fra vejgrøften standsede vognen.

Men hvad skete, da *Opelvognen* standsede i skoven? *Schwerdt* sprang lynhurtigt ud, inden den endnu holdt, de andre fulgte efter. Det var kun det lille

krav på naturens vegne, der syntes at være årsag til kørepausen. Foran venstre forskærm kom *Munk* til at stå, *Carstensen* syntes, det var udfor rattet, *Söhnlein* mente første vognvær. *Schwerdt* stod ved *Munks* højre, *Nebel* ved bageste åbne vognvær, på *Munks* venstre side. Foran køleren *Söhnlein* og bag vognen *Carstensen* som udkigsposter i hver retning. *Kaj Munk* vendte ansigtet mod grøften. Der faldt et lydøst skud, siger deltagerne. Det mærkelige skete, at *Munk*, der var ramt i nakken, blev stående på samme sted og rørte sig ikke. Først efter andet eller tredje skud faldt han om i sneen, til venstre, nær et træ, men på vejbanen. Af *Schwerdt* blev der givet ordre til indstigning. *Nebel* bøjede sig over den faldne, løftede ham over sin højre arm og lod ham glide ned i grøften efter først at have sparket nogle genstridige grene til side. Hvorfor han gjorde det, véd han egentlig ikke, erklærede han i retten. Håndtasken blev smidt ned ved siden af *Kaj Munk*. Kasketten ligeledes. Den måtte han have tabt ved udstigningen, intet projektil var nemlig gået igennem den. *Nebel* fik sedlen, *Carstensen* havde skrevet i bilen. Den gjorde han fast til *Munks* frakkeopslag.

Hvorfor blev *Kaj Munk* stående ubevægelig efter at være skudt første gang? Ingen kan forklare det. *Carstensen* siger nølende og undvigende, at det er rigtigt, *Schwerdt* havde en giftsprøjte, men om han havde den med på denne tur eller har anvendt den på *Munk*, tør han ikke have nogen mening om. Han har intet set. Ingen af de øvrige vil vide noget om denne giftsprøjte. *Schwerdt* fejer det til side med en hovedrysten.

Hvem skød da digterpræsten?

Söhnlein er endt ved den officielle formening, at

kun *Nebel* og *Gføller* kan have skudt. Han selv har absolut ikke gjort det. *Mildner* og *Schwerdt* havde jo ligefrem i forvejen tilsagt ham, at han skulle blive fri for at skyde. Han var tilmed gået en halv snes meter frem foran bilen for ikke at blive indblandet i sagen. I vognen havde han også afslået at skrive den seddel, der efter mordet hæftedes på brystet af *Kaj Munk* og skulle give indtryk af, at det egentlig var et opgør fra modstandsbevægelsens side og ikke en tysk handling. I 1945 faldt *Söhnleins* forklaring noget anderledes, da mordet søgtes udredet for retten. Dengang sagde han, at han havde hørt et skud fra en lydløs pistol, som *Neumann* — det var *Nebels* dæknavn — affyrede. Denne skød lidt efter endnu et par skud, *Schwerdt* og *Gføller* var da steget ind i vognen. I december 1945 gentages dette udsagn i retten: det var *Neumanns* opgave at skyde *Kaj Munk*. Det havde *Schwerdt* fortalt ham. Da *Söhnleins* egen sag så sent som i sommeren 1948 blev behandlet, havde kun *Neumann* skudt. Nu er han nået dertil, at han slet intet har set, kun hørt et smæld, et bumpt fald og orden om igen at stige ind i bilen. Men han har aldrig før været inde på muligheden af, at *Gføller* kan have skudt.

Söhnleins næsten fuldmåneagtige hoved var i retten bedrøvet sænket forover. Øjnene ledte samvittighedsfuldt og langsomt et sted på gulvet efter svar og udveje. Han var skam gået i det håb, at der skulle indtræffe et eller andet, som kunne have reddet *Kaj Munk*. Forud havde han som eneste dansktalende ikke kunnet advare ham, uden at det øjeblikkelig havde ført til opdagelse og strafmæssig skydning. *Carstensens* sprogbeherskelse må han i denne sammenhæng pludselig have glemt. *Söhnlein* sluttede med

at sige: man vil jo gerne stå så godt som muligt! Han var vist kommet til at tænke højt.

Schwerdt og *Nebel* nåede efterhånden til indbyrdes forståelse af, hvad der skete. Tidligere forklaringer tilbagekaldtes. I forholdet vedrørende *Damm* erklærede *Nebel* i juni 1946, at han ikke havde skudt, men *Schwerdt*. Senere: han så, *Schwerdt* knælede og skød *Damm* i venstre tinding. Det er muligt, at han også selv har skudt. De var så oprevne, at han intet kan erindre, men han tror bestemt ikke, at *Carstensen* skød!

Senest: han har ikke set *Schwerdt* skyde på *Damm* eller stå med våben i hånd.

Og med hensyn til *Kaj Munk* har *Nebel* også i 1946, både til politiet og i retsmøde, sagt, at *Schwerdt* tilføjede *Munk* det dræbende skud. Nu ved han intet om, at *Schwerdt* i det hele taget har skudt. De tidligere forklaringer kan han ikke huske, men baggrunden for disse var, at da han efter sin anholdelse førtes her til landet, erfarede han, at *Schwerdt* og kammeraterne allerede havde belastet ham med næsten ethvert mord og enhver forbrydelse, der var begået her under besættelsen. Hånligt havde *Schwerdt* også omtalt ham som »civilisten *Neumann*«, aldrig som *Unterscharführer Nebel*. Derfor blev han bitter og ville gøre gengæld ved at overføre en skyld til *Schwerdt*, som ikke rettelig burde påhvile denne. Men nu, hvor han skulle tale sandhed, kunne han ikke opretholde disse påstande. Han ville yderligere overfor den høje ret anføre en grund, hvorfor han personlig ikke mente, at *Schwerdt* havde skudt *Kaj Munk*. Så længe denne havde en hund til at udrette

noget, gad han ikke selv gøre det. Nej, den, der havde skudt *Kaj Munk*, var — *Gføller!*

Schwerdts forklaringer ligger således, at han i 1946 sagde: *Nebel* skød *Kaj Munk* med to skud i nakken. Dette gentog han ved en senere påvisning på mordstedet. I et retsmøde forklarede *Schwerdt* også på et tidligere tidspunkt, at *Nebel* skød sidste skud mod *Munk*, fordi man ikke skulle have *Damm*-sagen om igen. Da *Schwerdt* i 1946 blev fanget, nævnte han overhovedet ikke *Gføller* i forbindelse med *Kaj Munks* mord, kun at han fulgtes med ham til Danmark. Som forklaring på alt dette siger han, at når han har udtalt sig således, var det, fordi han allerede i begyndelsen af 1945 i Tyskland havde hørt, at *Nebel* skulle være gået over til de allierede og derfor næppe kunne ventes udleveret. Men nu, hvor han har erklæret kun at ville sige sandheden, må han vedgå: det var *Gføller*, der skød *Kaj Munk!*

Gføller var temmelig uforsigtig ved skydningen og havde nær ramt *Schwerdt*, hvorfor han også bagefter gav ham en overhaling. I virkeligheden udviklede tingene sig af sig selv på mordstedet. *Gføller* var underofficer og skød antagelig, fordi det varede ham for længe, inden der skete noget. Man må også tage i betragtning, at da aktionen mod *Damm* skulle udføres, var det *Nebel*, der skød, så *Gføller* har naturlig nok tænkt, det denne gang var hans tur. Begge havde desuden af *Skorzeny*, og ikke af *Schwerdt*, inden afrejsen fra Berlin i sin tid udtrykkelig fået ordre til at skyde.

Schwerdt skød ikke! Slet ikke! Kun *Gføller!*

Så er der *Carstensens* udsagn. Det er i det væsentlige så ensformigt det samme de gange han forkla-

rede sig. Men de oplysende enkeltheder om, hvad der skete, hidrører dog fra ham. *Carstensen* dækkede sig ikke bag erindringstab eller uklare almindeligheder tilsat pyntede og opfundne detaljer. Det var ganske øjensynligt, at han søgte at redegøre for noget, der var ham pinligt og modbydeligt, og hvis tryk på hans sind kan hænde derved kunne lettes en smule. Han havde også anmodet politiet om at blive flyttet til Blegdamsvejens arrest for at undgå at komme i celle med nogen af de øvrige deltagere. Når det alligevel kneb med at holde ham fast ved tidligere forklaringer, skyldtes det angsten for *Schwerdt*. Mere end halvfjerde år efter kapitulationen var det fortsat muligt for denne tyske terrorchef, anbragt i et dansk fængsel, at opretholde et så virkningsfuldt meddelelsessystem med sin navnkundige gruppes øvrige medlemmer uden for. En betydelig del af *Skorzenys* mænd befinder sig stadig på fri fod. Han selv er flygtet fra interneringslejren i Darmstadt og formodes ankommen til Brasilien. Frygten for hævn og gengæld mod dem, der bidrager til at fælde nogen af gruppens folk, er ikke formindsket. Engang i efteråret modtog *Carstensen* i fængslet brev fra hjemmet i Flensborg, hvor hans kone og deres fem børn bor, om, at de nylig havde haft besøg af en af gruppens medlemmer, der lod hende forstå, at *Carstensen* skulle være forsigtig med, hvad han forklarede om *Schwerdt*. Under sådanne forhold kan det være vanskeligt for en mindre robust natur end selv *Carstensens* at skulle vedkende sig de mere fældende tilståelser, han tidligere har aflagt overfor politimændene *Himmelstrup* og *Skoubo*. Dengang indrømmede han allerede i Odense at have erfaret enkeltheder fra *Söhnleins* observationer i Ve-

dersø og vedgik, at *Schwerdt* på turen til præstegården havde sagt, *Kaj Munk* skulle skydes. Ligeledes fortalte han, hvem der havde skudt. Nu blev det blot til en »anelse«, der havde boet i hans bevidsthed, om, hvad der skulle ske, og da endelig mistanken vågnede, tænkte han på at flygte, men det var helt umuligt. Hans familie ville udsættes for alt for stor fare.

Om mordet kunne han sige, at da de var stået ud af bilen, blev *Kaj Munk* dræbt af flere skud, hvor mange ved han ikke, fra to mand: *Schwerdt* og *Nebel*. *Schwerdt* skød først, i nakken på *Kaj Munk*, *Nebel* sigtede mod venstre tinding. Pistolernes udseende kan han ikke længere erindre. Så snart *Munk* var anbragt i grøften, fik han ordre til at sætte sig ind i bilen, denne gang på bagsædet. *Schwerdt* bad *Gføller* rykke fra rattet, han ville selv køre. Først nu, ved ombytningen af pladserne, var *Gføller* ude af vognen. *Schwerdt* satte farten op. —

»Opgaven« var løst. »Sonderkommando *Dänemark*« kunne atter fjerne sig fra grænsen til verdens ende, lade skuepladsen i Hørbylunde krat bag sig. Fremover, vidste de, måtte der nu, sikrere end før, vente dem ærefuld anerkendelse og nye og andre modstandsudslettende bedrifter. Måske sad der i bevidstheden endnu en mindelse af ubehag ved tanken på barnet og hustruen hos *Chr. Damm*, der panikgrebne blev ved at trænge sig ind i handlingens øjeblik, og af de skrækslagne grædende børn i Vedersø præstegård, da de bortførte faderen. De havde jo også engang været almindelige mennesker, inden de blev heroer!

Den først nat hvilede de ud i Århus. — —

Den kolde vind jog hen over den hvide sne, hen

over den rejseklædte lille skikkelse, der så uordentligt var efterladt i grøften.

Det var blevet onsdag for alle dem, der skulle fortsætte. Det vidste han ikke. I evigheden pusler man ikke med småting. — —

Efterretningen om *Kaj Munks* mord fo'r som en løbeild hen over landet. Folk rykkede indbyrdes nærmere. Afstanden til de fremmede øgedes. Og uden at nogen vidste noget helt bestemt om sammenhængen vedrørende mordet, skabte denne voldsomme begivenhed straks en forvisning hos hver eneste dansker om, hvorfra gerningsmændene kom. De, der endnu ikke havde taget deres parti, men tøvende og rådvilde nødig helt ville slippe tiltroen til besættelsesmagtens retsindighed, fandt nu ud af, hvor de hørte hjemme. Den dræbte var ikke mere blot en præst eller digter og landsmand, som vakte ens sympati eller modvilje, han forvandlede til et nationalt symbol, overfor hvilket al hverdagskritik forstummede. Det var ikke den indbyrdes utryghed, der voksede mest, det var mistilliden til de fremmede.

Besættelsesmagten må have forestillet sig, at den med mordets fuldbyrdelse havde foretaget en lignende operation på det danske folk som professor Fripon i *Hanøls* »Sølv-hjemneskallerne« udførte på det asiatiske folk, da han omdannede det til automater. Den lod gennem censurens Ritzaus bureau udsende direktiver om meddelelsens ordlyd vedrørende *Kaj Munks* mord. Denne skulle bringes i nøjagtig samme størrelse, udstyr og placering i aviserne som beretningen om en netop nedskudt stikker, en nazistisk fiskehandler i Slagelse. Denne dikterede for-

falskning, der sidestillede disse to drabs betydningsfuldhed, kunne selv sinkerne i befolkningen se det uhyrlige i. Den skreg til himlen af dårskab og tvang, to krydderier, der altid her til lands har fremkaldt nysen. Et provinsblad, »Horsens avis«, indlagde sig fortjeneste ved, til trods for censuren, fuldkomment at latterliggøre påbudet, idet det gennem sin »Slagelse«-korrespondent lod bringe den alleromhyggeligste, intetsigende nekrolog over fiskehandleren, »der var søn af en gårdejer, der for nylig solgte sin gård og nu bor i en villa«, og fortalte om »hans skolegang, hans arbejdsløse perioder på grund af frostvejret og hans idé med at have en påhængsvogn til cyklen, når han kørte rundt i omegnen med fisk til sine kunder«.

En og anden har sikkert i sin tid ved efterretningen om *Kaj Munks* død spurgt sig selv, om *Munk* mon under bilturen, hvis han har skuet tilbage over sit liv, ikke har fået et returnerende besøg af sine egne ord hos *Niels Bukh* i Ollerup den julidag halvfjerde år tilbage i tid, hvor han sagde: »det Tyskland, vi ser i dag, er *Hitlers* værk, og han har gjort det ved ånd, ved det levende ord.« Men denne vildfarne tale havde han så sandelig flammende tilintetgjort i de mellemliggende, i hvert fald sidste to år. Sådan et anmassende spørgsmål kan dukke uafviseligt op, selv om vi betegner det som upåkrævet. Men ingen kan besvare det. Ordene var ikke at finde, da man gennemforskede hans sønderskudte hovede. Derimod lod det sig konstatere, at der var tre indskud deri. Det første gennem nakken, affyret med et 7,65 mm projektil, er ikke gået helt gennem hovedet. Så skud-

det i venstre tinding, derefter et 9 mm nøjagtig ind samme sted i nakken som det første og ved sammen-træf med det mindre sprængende dette i tre dele ved næseloftet. Endelig et tredje gennem hjernen og ud gennem højre isseregion, og projektilet fra endnu et skud har lagt sig til rette i den tabte kasket.

Hvad fortæller dette?

At forklaringen om, at der kun er skudt af een eller med eet våben, er urigtig. De opgivne pistoler er efterprøvede. På mordstedet blev endvidere fundet tre patronhylstre og tre af projektilerne. Med gestikulerende veltalenhed argumenterede *Schwerdt* for hans og *Nebels* påstand om brugen af en lydløs pistol — anvendt naturligvis af *Gføller*. Han gjorde det på samme måde, som en forurettet spiller på en fodboldbane kan fremføre kravet om frispark. Først da politiets ekspert yderligere uddybede sine saglige beviser, hvorfor deres påstande var urigtige, og at ethvert våben sætter sit sikre fingeraftryk på et af-skudt projektil, ligesom erkendte han med et op-givende smil: nå, den gik altså ikke!

De var alle, inden afrejsen til Danmark, forsynet hver med en 9 mm Colt kurz. En sådan er brugt, men det andet våben er en tysk »Ortgies«, og alene *Carstensen*, den, om hvem man sikrest ved, han ikke har skudt, var i besiddelse af en sådan. Forklaringen må være, at den er lånt hos denne, netop for at vild-lede eftersøgningen af morderen. *Schwerdt* har er-klæret, at det er rigtigt, han både har haft en 9 mm Colt kurz og en Walther-pistol, dog har han ikke skudt med disse i Danmark.

Men det er udelukket, således som *Schwerdt* og *Nebel* påstår, at der er skudt med en lydløs pistol mod *Kaj Munk*. Det er endvidere konstateret, at

9 mm projektilet hidrørte fra en Colt kurz, og at det er det samme våben, som er anvendt under attentatet på *Chr. Damm*, samt under to senere aktioner mod inspektør *Petersen*, »Skandia«, og Slagtermester *Søndergaard*, som »Peter-gruppen« også myrdede.

Er *Gjøllet* — som påstået — morderen eller en af dem?

Først i den seneste retssag, hvor deltagernes regnskab, *Söhnleins* undtaget, skal gøres op, væltes skylden af de stærkest sigtede over på ham i modstrid med alle tidligere forklaringer. I Odense, da instruktionen blev givet til *Kaj Munk*-aktionens medlemmer, deltog han ikke i forhandlingerne, men befandt sig udenfor, i et slags venteværelse. Efter kapitulationen, hvor man efterhånden indfangede de øvrige deltagere, kom han næppe på tale og slet ikke til veje. Han var underofficer i *Schwerdts* regiment, der i krigens sidste fase på Oder-fronten decimeredes med 90 pct. Der er vist en tilintetgørende sandsynlighed for, at han aldrig får lejlighed til at protestere mod noget som helst.

Tilbage er *Mildners* udsagn, der er baseret på, hvad han dengang fik refereret. Han siger, at *Schwerdt* skød *Damm* ned, og det var også ham, der bagfra dræbte *Kaj Munk*.

Fire af turens deltagere har i den forløbne tid forskellige gange afgivet forklaringer om, hvad der var hændt. *Söhnlein*, som man disponerede over allerede i 1945, da sagen til opklaring af *Kaj Munks* mord var for retten, fortalte dengang noget helt andet end senere, da han erfarede, at først *Nebel*, så *Schwerdt* var fanget. Der er endda forskydninger i hans vidnesbyrd fra hans egen sag i sommeren og til det, han hen på efteråret 1948 i sine medskyldiges

sag ønskede at oplyse retten om. Afvigelserne var så væsentlige og i overensstemmelse med *Schwerdts* og *Nebels* allernyeste oprigtigheder, at dommeren udbrød: *Söhnlein*, enten lyver De i dag, eller også løj De i Deres egen sag.

Schwerdt deklamerede den 9. september 1948 højtideligt foran rettens skranke, at han ønskede at afgive en erklæring. Han stod nu overfor en række forhold, hvor han ikke altid havde talt sandhed. Han havde måttet dække sine kammerater, og han ville hjælpe sine dansktalende undergivne. Men efter nu at have talt med sin forsvarer, havde han besluttet sig til kun at tale sandhed.

Ved at afgive denne proklamation dannede han sig tilsyneladende den opfattelse, at retten så var æresforpligtet til under alle forhold at tro ham, uanset hvilke hensigtsmæssige ændringer og fortolkninger af tidligere udsagn han kunne tænke sig at fremkomme med. Der foresvævede ham vistnok i erindringen noget om førerens udstedelse af diplomatiske venskabspagter og den for modparten bindende brug, man kunne gøre af dem. Manglede han senere hen begrundelser for nye forklaringer, henviste han til sin proklamation, hvorefter videre ~~med arrestant-elevatoren~~ *hvis man forekom*

Nebel gennemførte også en høflighedsceremoni overfor retten. Efter at have anført en række grunde, hvorfor han så sig nødsaget til officielt at tilbagekalde samtlige sine tidligere afgivne forklaringer, grunde, som ikke alle blankt kunne forkastes, men dog vanskeligt godtages, gik han over i det mere højtidelige og erklærede, at nu stod han jo overfor en dansk ret, og efter loven skulle man dér tale sandhed, og det ville han så gøre herefter. Det

må erkendes, at når han en sjælden gang ikke har kunnet fri sig ud af allerede afgivne forklarings besværlige tjørnekrat, har han ikke troet på den hule patos som kampmiddel i samme grad som *Schwerdt*, men blot beklagende løftet på skuldrene og opsummeret situationen i de ord: »nå, når man lyver, må man jo tage konsekvenserne!«

Georg Fr. Koenert, lederen af det tyske »Aussenstelle« i Åbenrå, der efter ordre havde været de angivne handelsrejsende behjælpelig ved indreisen og andet forefaldende, har af sjælelige og ædle årsager været forhindret i at bidrage væsentlig til sagens opklaring. Denne spidsnæsede, tætklippede germaner med en stramhed over det fornærmede ansigt udrødede med grammatikalsk sirlighed for retten, at det stred mod hans officersære og hans ære som national-socialist at udtale sig om sine kammerater. Denne af dyd så hårdt tugtede så ud til at være ulejliget hen i retten fra et frokostbord med det usandsynlige. Dette var dog næppe rigtigt. Han gik ned med arrestant-elevatoren.

Ved *tilståelse* vil ingen blive udpeget som *Kaj Munks* mordere. I den retning vil det gå som med forholdet vedrørende de »elleve« fra Shellhuset, der den 8. august 1944 førtes ud på landevejen og ved 40 km-stenen mellem Roskilde og Ringsted beordredes ned af lastbilen på »naturens vegne« og så blev nedskudt under angivet flugtforsøg, eller som den officielle tyske ordlyd udtrykte det, »da de med magt søgte at befri sig«. Ingen af de bevogtede tyskere havde set, hvem der skød, ikke een eneste, og danskeren, der var med, *Ib Birkedal Hansen*, var nu så ualmindelig fintfølende. Han fjernede sig et halvt hundrede meter for ikke at overvære myrderierne,

har han selv forklaret. De elleve må juridisk set være døde af sig selv og så på mystisk måde bagefter have fået kuglerne smuglet ind i krop og hoved. Sådan er der gåder fra besættelsestiden, der formelt ikke lader sig løse.

•

I Århus blev »Sonderkommandoen« kun til den følgende dag. Så kørte de til Åbenrå, hvor *Pahl* kom med en ny vogn. *Schwerdt* modtog der to opringninger. Den ene gik ud på, at han skulle tilbage til Århus og melde sig hos *Schwitzgebel*, gestapochefen, der ønskede nogle sprængninger og et mord udført. Den anden opringning kom fra København, at man ville have dem dertil for at afvente videre befalinger. Resultatet blev så, at de først kørte til Flensborg, hvor den frygtsomme *Carstensen* blev sat af. *Nebel*, som fortsat var sløj, kom på lazarettet og dér gennemgik han en operation i den betændte arm. Først halvtredie måned senere kunne han udskrives. — *Schwerdt* havde, sin vane tro, afkrævet deltagerne fra *Munk*-aktionen deres våben. Han og *Söhnlein* tog derefter til Århus for at høre nærmere om den foreslåede nye sag, men blev enige om, at *Schwitzgebel* ikke kunne give dem så betydningsfuld en ordre, og de trak sagen i langdrag. Efter et tre dages Århus-ophold satte de igen kursen mod Åbenrå. Den 9. kaldte København igen, de måtte samme nat rejse dertil. Dér var store indre forandringer i den tyske politiledelse allerede gennemført. Dr. *Mildner* havde den 7. forladt Danmark. En ny, mere handlekraftig chef var ankommet, *Otto Bovensieben*.

★

Kaj Munks lig blev morgenen efter mordet fundet i den nordlige vejgrøft på Pårup bakke af den forbicyklende murerarbejdsmand *Anthou Sejthen* og bragtes kort efter til sygehuset i Silkeborg. Den følgende dag, den 6. januar, da hans lig skulle føres til Vedersø, stimede folk tidligt sammen i byens gader. *Skytte* har fortalt om ligtogets hjemtur, da det nåede mordstede, og man steg ud af bilerne og gik hen til den plet, hvor *Munk* havde ligget. Stærkt bevæget bøjede alle de blottede hoveder foran korset, der angav det nøjagtige sted. En skovarbejder havde på opfordring tilhugget det af en lille gran og spigret en tværpind fast dertil. I Herning, hvor gerningsmændene tidligere havde fourageret som velbeslåede turister, var al trafik standset, og folk dannede en ufremkommelig trængsel. Som en høvding havde den dræbte *Kaj Munk* forladt Silkeborg, hvor værne­magtens øverste allerede siden efteråret havde taget kurbadets overlægebolig, »Villa Granly«, i besiddelse og dér ugenert udfoldet sit herreliv. Knap et års tid efter skulle *v. Hanneken*, der i telegramkrisens dirrende dage som en tung torden var draget ind over landet, prunkløs komme til at begive sig på sin ordinerede tilbagerejse, blive degraderet på grund af bedrageri, igennem fængselsstraf og benådning og atter en rum tid efter krigsafslutningen i overkommelig begejstring gense det nu befriede Danmark. I en retssals indhegning måtte han tilvænne sig eller dog endnu engang opholde sig ved det lille folks tankegang og pertentligt justerede bedømmelse. I en skikkelse undergået alderens ubarmhjertige metamor­phose småtrippede han frem til sin udpegede plads. Bringens hvælvede kraft havde nu lejet sig som en nedsunken fylde over hofterne og det be-

spændte liv, som, hvis det ikke opholdt sig i den visnede gamle uniform, måtte formodes at tilhøre et ældre kvindeligt herregårdstyende, udtjent af slid og mange barsler. Sådan falmer visse sejrherre!

Trods al iscenesættelse syntes det forventede mysterium ikke at være skabt omkring *Kaj Munks* mord. Ganske vist søgte *Scherdin* efter sin hjemkomst fra juleorloven den 8. januar, skønt leder af S.D. og fortrolig med nogle af mordets forberedelser, slet ikke yderligere oplysninger om enkelthederne, efter hvad han da fortalte retten med sin dybe »knødelstemme«. Alt det nye, der fulgte med *Bovensiebens* ankomst, trådte i forgrunden i hans interesse. Dr. *Wäsche*, hos hvem al viden og alle rygter ellers logerede, hørte heller ingen ting, og han fulgte, siger han, den regel, at man aldrig spurgte om interne anliggender, og først hen på sommeren fik han til sin overraskelse at vide, *Söhnlein* havde været blandt deltagerne. Men ikke alle indtog så prisværdig en holdning. Danskerne tørstede efter opklaringen. *Himmelstrup* med sin taktløse, håndfaste fremgangsmåde og utæmmede nysgerrighed var allerede i marken. Og Standartenführer *Bovensieben* måtte fra første øjeblik beskæftige sig med mordets ubekvemme eftervirkninger. Han fik således en telefonisk forespørgsel fra politiinspektør *v. Magius* om, hvorvidt et bestemt bilnummer, der tilhørte tyskernes vognpark på husmandsskolen i Odense, kunne tænkes at have været benyttet i forbindelse med mordet. Problemet var for *Bovensieben*, om der i den danske presse var fremkommet en sådan beskrivelse af *Kaj Munks* mordere, at de kunne genkendes, og sagen alligevel blive opklaret. Måske burde de sendes ud af landet for derved at sikre den camouflerede terrors fort-

satte anvendelse. Det skulle jo ikke oplyses, at denne iværksattes på officiel tysk foranledning.

Da *Schwerdt* og *Söhnlein* som beordret indfandt sig hos *Bovensieben* for at aflægge personligt referat om mordet, kom han dem, skønt aldeles fremmed, gemytligt anerkendende i møde: »Nå, det er altså jer!«

Den lille vævre, tætmankede *Bovensieben* flyttede sine indposede øjne vurderende fra den ene til den anden. Hvis de besøgende i forvejen havde taget ferietabletter, ville de meget sandsynligt være tilbøjelige til at opfatte hans ansigt som et gavtyvefjæs og den rustne, belagte stemme som erkendelse af et næppe overstået solderi. Men mindre opstemte har de formentlig læst noget andet og mere i det vagtsomt lurende blik og gennemfurede, melblege ansigt. Uudgrundelige og eksekutive beslutninger, en ufortøvet reageren, hvor tamme mennesker sinkedes af virkningen af lidt indpodet kultur. Her var vejspor ind i en jungle, ingen turde betræde. Og dog ville han formå at få næsten enhver til at glemme den umiddelbare hæslighed, der udgik fra ham, blot ved at optræde som en munter og foretagsom lille tumling. *Bovensieben* havde hurtigt truffet sin bestemmelse: den lange, forvovne knægt til *Schwerdt* var brugbar, han skulle så vidt muligt ikke sendes ud af landet. Ved en efterfølgende konference med dr. *Best*, som *Kaj Munk*-sagen kun officielt hele tiden havde været fremmed, sagde denne til *Bovensieben*, at så længe det danske politi ikke havde hundrede pct.s sikkerhed for tysk deltagelse i *Kaj Munk*-mordet, kunne man roligt fortsætte og derved opfylde Berlins krav om camoufleret modterror.

Og der blev fortsat.

Schwerdt fik samme dag besked om, at de opgaver, der ventede ham, skulle udføres i Danmark. Han protesterede, siger han, hans ønske var kun at vende tilbage til den virkelige front, men hans anmodning derom blev afslået af *Skorzeny* og ved flere efterfølgende lejligheder blot taget op til velvillig overvejelse med løfte om, at det nok skulle ske, så snart forholdene tillod det. *Schwerdt* opnåede *Bovensiebens* tilladelse til personlig at aflægge rapport til *Himmler*. Denne udtrykte sin anerkendelse af hans betydningsfulde andel i sagen. Til *Skorzeny* sendte han en »kronologisk« indberetning om *Kaj Munks* mord.

Og *Otto Schwerdt* kom til at efterlade sig andre spor her i landet end gennemførelsen af »sagen« *Kaj Munk*. Og for så vidt hans forklaringer om disse forhold tillige afgiver særlige vidnesbyrd, der belyser ham selv, må de næppe forbigås. »Peter-gruppen« blev dannet. Han var ikke alene navne-far til denne — med sit dæknavn *Peter Schäffer* — men blev dens daglige øverstkommanderende, tilrettelagde og deltog selv i mangfoldige af de skånselsløse gengældelsesforanstaltninger, der blev bragt til udførelse: sprængninger, tog-attentater og rædselsmord. Ganske vist sendte *Kaltenbrunner* en anden fremragende terrorist, *Sturmbannführer Alfred Naujocks*, herop som angiven »leder af modterroren i Danmark« og som den formelle chef for gruppen. Men dels havde *Naujocks* opgaver andre steder, hvor han syntes mere nødvendig, som i Brüssel, hvor først sort-børsen skulle bekæmpes og dernæst forholdsregler træffes til imødegåelse af den forventede invasion, og hans besøg her i landet beløb sig ialt kun til fire gange, og få dage hver gang, så den virkeliggørende

kraft blev *Schwerdt*. *Naujocks* havde besynderligt nok det samme anfald af beskedenhed i retten som en del af hans medtaltede, når de redegjorde for, hvorledes de oprindelig havde modsat sig overtagelsen af ansvarlige poster her i landet, men måtte bøje sig for ordrerne. *Naujocks* havde for sit vedkommende undslået sig, fordi han manglede »faglige forudsætninger«. Det var dog den samme mand, der før hyppigt benyttedes af blodhunden *Heydrich* til omfattende og raffinerede terrorhandlinger i Polen. Den 29. oktober 1944 gik han forøvrigt frivilligt over til de allierede. Ganske vist var han vidende om, at det hemmelige tyske politi eftersøgte ham. Hvorfor véd han ikke, måske fordi han ikke i Danmark kraftigt nok havde gennemført de ordrer, som han fik!

Efter *Skorzenys* befaling var *Schwerdt* ordremæssigt undergivet både *Naujocks* og *Bovensieben*. Hos denne mødte han hver morgen klokken ni til tjenestesamtale. De gennemgik modstandsbevægelsens gerninger for det sidste døgn og besluttede, hvilken gengældelse man skulle iværksætte. Klokken elleve mødte *Bovensieben* hos dr. *Best* og fik hvert foreliggende tilfælde billiget. *Ludwig Huf* var hans betroede næstkommanderende. I februar bestod gruppen af 5 danske og 7 tyske, men voksede hurtigt. De første danske fandt han dog, på nær een undtagelse, uværdige til at stå under hans kommando. De stjal, skød vildt hvor som helst, pjattede med kvinder om gruppens anliggender og var ganske ubrugbare. De blev sendt syd på. Da han ikke kunne arbejde uden dansk-talende medarbejdere, drøftede han sagen dels med *Bovensieben* og dels med »den højere« *Pancke*, og »ccowboyen«, som de også i dølgsmål kaldte ham,

skaffede da, blandt andet gennem *K. B. Martinsen* nogle frivillige fra Schalburgkorpset. Herved kom *Brøndum*-folkene ind i gruppen. Det var i april 1944. »*Peter*-gruppen«s virksomhed var ikke ringe. Ved sprængninger alene anrettede den skade for 85 millioner kroner. Dens to mest virksomme deltagere, *Bothilsen-Nielsen* og *Brøndum*, deltog i henholdsvis 55 og 35 mord, og »*Peter*-gruppen« tog nye former for terrormord i anvendelse. *Schwerdt* bragte ordren om de »geografiske gengældelsesmord« til udførelse. En eller flere tilfældige blev dræbt nøjagtig på det sted, hvor en tysker eller tysksindet i forvejen var blevet nedskudt. Og han deltog i et af de uhyggeligste mord i besættelsestiden, hvor formålet var at lade en kendt, men vilkårligt udvalgt ikke-politisk dansker sporløst forsvinde. *Snog-Christensens* mord var »teknisk set« den hidtil mest vellykkede fuldbyrdelse af teorien om den anonyme terror. Intet under, at den i så henseende befuldmægtigede udsending fra det tredje rige, *Schwerdt*, deltog i realisationen af dem begge. Men *Schwerdt* påstår sig ansvarsfri. Hans standpunkt er det enkle, at han kun var soldat, og en soldats grundregel er ikke at blande sig i det, der ikke vedkommer ham, og han ikke forstår. Han havde som følge af dette ingen interesse i at undersøge, om de forskellige mennesker, han skulle likvidere, nu også burde dræbes. Sådan var *Schwerdts* tankegang.

Men samtidig har han, der jo ikke er nogen alfabet, indset, at det i hvert fald proceduremæssigt må være en gevinst i et demokratisk befængt land at kunne møde med en indstilling, der røber menneskelig bekymring og uvilje mod så megen systematisk udryddelse som den, han rent faktisk har været

med til. Derfor har han alsidigt, til brug i retten, til-egnet sig en konverserende humanitær betragtnings-måde, som hans kåde og overmodige ungdom ganske vist glimtvis kan tabe tålmodigheden overfor. Den ville, lykkelig gennemført, måske hos de høje dom-mere efterlade billedet af en tragisk, på bunden end-da godlidende natur, som man burde ihukomme nå-den overfor, når han skulle dømmes for de ulykker, han i det herrens vejr, i besættelsestiden, havde vær-et beordret til at udføre. Men anvendt sideløbende med begrundelsen om soldatens blinde lydighed bli-ver troværdigheden en smule usikker.

Schwerdt har nemlig, i det skjulte, trods mordet på *Kaj Munk* og *Snog-Christensen* og et væld af an-dre tilintetgørelser, efter sin retslige forklaring, hin-dret og formindsket så mange usaligheder her i lan-det, at vi nærmest, hvis vi drog konsekvensen, måtte vise os erkendtlige overfor ham. Denne illusionist-opvisning, som flere af de veludrustede ansvarlige i disse års retsopgør har udført med de forhånden-værende muligheder som rekvisitter, har *Schwerdt* for sit vedkommende demonstreret med adskillige eksempler.

Han nægtede således allerførste gang, han fik en ordre af *Bovensieben* om en sprængning, at udføre denne. Det var den i studenterforeningen 10. januar 1944 — endda en af de mere uskyldige, da den var ment symbolsk, og ingen skulle komme til skade. Men alligevel reagerede han. Og med hensyn til Tivolis ødelæggelse har man før erfaret om *Bothil-sen-Nielsens* nænsomme fornemmelser overfor glas-salen, men samtidige national-socialistiske harme over de derværende »dansebuler, der henrev nordisk ungdom i racefremmed henrykkelse, en vederstygge-

lighed«. *Schwerdt* trakterer et spinklere instrument: han var *forstemt* over at udføre ordren, men havde han ikke gjort det, kunne han lige så godt have taget sit eget liv.

Ved sprængningen af K.B.-hallen, en handling, der forlængst skulle være bragt til udførelse, blev ødelæggelsen ikke nær af det omfang, der var befalet. *Schwerdt* forhindrede det, uden at han dog nu vil uddybe det nærmere. Da der blev foretaget attentat mod en sporvogn på Vesterbrogade udfor Søndermarken som geografisk gengæld for nedskydningen dér af dr. *Bests* chauffør, tog *Schwerdt* »mit Absicht« så ringe en sprængladning i anvendelse, at virkningen blev uvæsentlig sammenlignet med den tilsigtede. Havde han dr. *Wäsche* i erindring, der teoretisk kunne benytte sig af linie 15, når han fra sin bolig i »Løvgården« skulle til Vesterport? Eller var det alene de danskes velfærd?

Når en af de vagtgående politifolk var dræbt i Odense, og en anden hårdt såret ved bombeattentatet mod en derværende politistation, så skyldtes det nervøsitet hos *Glässner*, der for tidligt kastede »Heydrich-bomben«. Man ville ikke betjentene nogen fortræd, advarede endda fodgængere mod at passere, da aktionen skulle finde sted. Tidligere på aftenen havde han ikke haft helt det milde sind. *Thyboe-Sørensen* har i *Brøndum*-sagen i 1946 forklaret, at da han og de øvrige deltagende gruppemedlemmer mente at have dræbt adjunkt *Foged* som befalet gengæld for den nedskudte nazist *Klitgaard*, foreholdt *Schwerdt* dem, »at det var for lidt. Ordren lød på tre.«

Om de enkelte mord siger *Schwerdt*, at det på kaptajn *Mackeprang* var en »ulykkelig begivenhed«. Sidst i august 1944 manglede han »objekter«. Det

drøftede han med dr. *Best*, der stillede emner til disposition, deriblandt *Snog-Christensen*. Han vægrede sig også først ved at udføre dette mord. *Schwerdts* indstilling var, bekender han nu, at når der lå nedskydning i luften, søgte han at gå udenom — at undskylde sig. Der var faktisk mord i luften hele tiden, indrømmer han, da ordren om tre til een aldrig blev opfyldt af tyskerne, snarere af modstandsbevægelsen. Nu kan han sige, at han ved talrige lejligheder har modsat sig at udføre ordrer, fordi de var ham imod. Han har også forhindret drab i flere tilfælde, hvor han syntes, det var vanvittigt. Til disse hørte altså ikke *Kaj Munks*. De spredte og modstridende forklaringer under retssagens forløb tager ganske vist livet af myten om soldaten, der bare måtte lyster, men *Schwerdt* har vel ment, at chancen for gevinst, ligesom i lotteriet, synes større, jo flere sedler man spiller på.

Nedermark-Hansen, en af hans undergivne, gav i Brøndum-sagen udtryk for en anden opfattelse af *Schwerdts* skånen menneskeliv. Han sagde således, at det var *Peter*, altså *Schwerdt*, »der bestemte inspektør *Petersens* drab i Skandia«. Og efter at have vedgået sin medskyld i mordet på juvelerer *Palle Skånstrøm* på Kultorvet, fortalte han, hvordan *Peter* inden de startede »på en brutal måde vækkede ham på sofaen og bebrejdede ham, at han skulkede fra sit arbejde — og nu måtte han deltage!«

Bovensieben, der jonglerer med sine forklaringer efter de tiltaltes behov, når han hentes ind som vidne, har også givet sit vægtige og hjælpsomme besyv om *Schwerdt* og forklarede, at når dr. *Best* og han i sin tid gentagne gange modsatte sig anmodningen om *Schwerdts* tilbagekaldelse fra Danmark, var det,

fordi denne »gennemførte sine sager uden unødvendig hårdhed og søgte at hindre skade på personer«. *Bovensieben* trættede dog ikke retten med at fremføre konkrete eksempler på, at *Schwerdt* havde båret sig sådan ad.

I oktober 1944 afløstes *Schwerdt* af Hauptsturmführer *Horst Issel* som leder af »*Peter-gruppen*«, og han fik sit ønske opfyldt om at vende tilbage til den store skueplads. I marts 1945 tilintetgjordes hans regiment ved Oder-fronten. I Frankrig skulle han komme til at deltage i ledelsen af en sidste eventyrlig aktion. 1500 tyske soldater søgte i amerikanske uniformer bag om fjendens linier for dér at bringe forstyrrelse og angribe i ryggen, men en overløber havde røbet planen, og næsten alle blev nedmejet af flyvere og tanks. *Schwerdt* var en af de få, der undslap. Efter kapitulationen formåede han næsten et år at holde sig skjult, sidst i Stuttgart, hvor han boede under sit dæksnavn *Peter Schäffer*. Men da var der tre udsendte danske politimænd, der narrede ham april og med amerikansk bistand tog ham til fange. Så snart amerikanerne erfarede om hans delagtighed i *Kaj Munks* mord, var de rede til at medvirke. Han forsøgte at flygte bort over spåntaget på det lave rækkehus i Reulingerstrasse. Kuglerne peb advarende i hans nærhed, og han opgav. Så hurtigt gik tilfangetagelsen, at han ikke nåede at anvende giftampullen med cyankalium, han, lige som *Himmler* og de udvalgte store, bar på sig. Man havde ikke haft noget direkte spor af ham, men hans kæreste, *Ingrid Lauritzen*, tidligere sekretær hos kriminalrat *Bunke*,

der var sluppet over grænsen omkring kapitulationen ved hjælp af en af brødrene *Birkedal-Hansen*, kunne man følge fra sted til sted indtil huset i Stuttgart. Først hertil nægtede *Schwerdt* i begyndelsen alt — først, da man forelagde ham et overvældende bevismateriale, ændrede han fremgangsmåde. Han vagabonderede videre med sine forklaringer. Det sidste nye, og altså også den sidste sandhed, han er kommet med, er den, at den saglige begrundelse, han i sin tid gav sine overordnede, ikke var rigtig! — Og så *hans* bestræbelser var gået ud på kun at narre tyskerne.

Om *Nebel*, den anden hovedperson i *Kaj Munk*-mordets udførelse, kan tilføjes endnu en oplysende enkelthed. I et af retsmøderne, hvor *Damm* var indkaldt som vidne, bad *Nebel* om rettens tilladelse til at stille denne et spørgsmål, der nok ikke var af så stor vigtighed for sagens opklaring, men betød overordentlig meget for ham selv. Var det ikke rigtigt, at *Damm* var folketysker og tidligere havde været tysksindet og tjent i den tyske hær? *Damm*s besvarelse gik ud på, at hans far var optant og dansk statsborger, og da han selv i 1917 blev indkaldt til tysk krigstjeneste, fik han danske papirer og kom aldrig ind i den tyske hær. Med dette spørgsmål ønskede *Nebel* utvivlsomt at dokumentere sin gode tro på det berettigede i, at *Damm* skulle være dræbt. Efter besvarelsen var der i hans tonefald, da han med et »nå« kvitterede for oplysningen, antydning af en beklagelse, at så måtte han jo erkende fejltagelsen, men ikke mere og anderledes, end hvis han i en garderobe var kommet for skade at tage en anden mands hat og med et hastigt og høfligt »undskyld« leverede den tilbage. Man forstod: for *Nebel*

Munk-sagen er enklere end *Schwerdts*, der har et udvar det hele så lidt. Hans generelle standpunkt i *Kaj* valg af forklaringer. *Nebel* havde intet imod mordet. Det var en ordre — og så ville det være usundt.

Om dr. *Hans Wäsche*, der efter så manges vidneudsagn deltog med idérig iver i drøftelserne om den anonyme terrors gennemførelse her i landet og bragte forslag frem, der resulterede i blandt andet *Kaj Munks* mord, må erkendes, at han aldrig har betrådt indrømmelsernes skråplan. Alt benægter han, også rigtigheden af *Naujocks'* forklaring om, at han fik både emner til gengældelsesdrab og sprængninger hos ham, ja tegninger over de til formålet udsete bygninger. *Schwerdt* har nok engang sagt om ham, *Pahl* og *Söhnlein*, at de levede sådan her i landet, som om de ikke vidste, hvad der foregik ude i verden. Det var kort efter, at *Schwerdt* var ankommet fra fronten og hjemlandet og endnu ikke havde tilvænnet sig de herværende gunstige udfoldelsesmuligheder. Men var dette end rigtigt, myldrede nu til gengæld ærgrelserne ind over ham som utøj. Næsten alle medanklagede gav ham skyld for et eller andet. *Bovensieben*, hvis intime omgangsfælle og rådgiver han dog også havde været, og som vitterligt dækkede ham i så meget, fortalte unødvendigt, at ideen om eventuelt helt at bortføre prins *Axel* i stedet for at sprænge *Ø.K.s* hovedsæde i luften, en idé, der jo ikke blev gennemført, at den hidrørte fra ham. Og selv havde *Bovensieben* de første måneder, han var her, gang på gang spekuleret på noget med den prins, men de høje overordnede frarådede det. Kriminalrat *Hermannsen*, hans gamle modstander, som danskerne endda havde frigivet, udbredte sig om »kresen om *Bovensieben*«, der bestod af *Schwerdt*, *Wä-*

sche og *Huf*, den sidste omkom ved Shellhusets bombardement. Andre igen talte om hans aggressivitet, søgte at latterliggøre hans omfangsrige indberetninger i sin tid, hans pynten sig i privatlivet med en Hauptsturmführer-titel, han sådan set slet ikke besad — altsammen småting, han ganske vist kunne afvise med et blankt nej eller betegne som løgn, men det gav dog et ugunstigt indtryk her i retten og en øget tvivl om hans uskyld. Og *hvis* han talte, hvad kunne han ikke fortælle, også om adskillige, ingen tænkte på at anbringe i de stilrene stole indenfor den hvide skranke?

I retten gik *Wäsches* eget endelige udsagn ud på, at han altid principielt havde protesteret mod drab af mennesker. Det samme gjaldt fabriksprængninger, der jo gjorde danske arbejdere arbejdsløse. En sådan humanist sattes i forbindelse med *Kaj Munks* mord som den egentlige ophavsmand? *Wäsche* efterstræbtes på livet af »flammen«, så han i tiden fra 15. maj 1944 til ind i juni fandt det tilrådeligt at søge skjul i Horserød-lejren, og nu efterstræbtes han altså i sagen mod de herværende ansvarlige tyskere i besættelsestiden.

Söhnlein måtte også se sine drømme tilintetgjorte, hovedsagelig for sin andel i *Kaj Munk*-sagen. Han, den uddannede optiker, mester i Jena 1938, var dog kun gået ind i S.D. for af sin løn at kunne sammen spare så meget, at han ville blive i stand til at åbne sin egen forretning med fotografiske artikler.

Bovensieben sendtes til Danmark som følge af begivenhederne omkring *Kaj Munks* drab. Først skulle han overvåge, at gerningsmændenes spor udviskedes helt, dernæst, at den anonyme terror bragtes til udførelse med størst mulig virkning. Hans opfindsom-

hed var stor, såvel som hans handletrang, og han var ikke tynget af moralske hæmninger i borgerlig forstand. Alle dage har han kunnet goutere et lystigt påfund indenfor sin egen kres, men at det nogensinde skulle overgå ham at gæstespille i rollen som den, der havde afsky for terror, havde han næppe forestillet sig, før han blev indviklet i det omstændelige danske retsopgør. Men *Pahl*, den stilfærdige spøgefugl, der måske kendte danskerne bedst af dem alle, fandt det værd at udrede for retten, at det netop var *Bovensieben*, der gik ind for modterrorens afskaffelse ved mødet i generaloberst *Lindemanns* hovedkvarter sidst i februar 1945.

Og hvad var der i virkeligheden sket ved den lejlighed? Anklagemyndigheden har oplyst, hvordan *Bovensieben* først havde raset overfor staben i Århus på grund af dens ringe effektivitet, så den omgænde, medens han endnu var i byen, iværksatte frygtelige sprængninger og drab. Og efter mødet hos generalen, henad næste morgen på hotellet,, da man endnu drak og drak, og hastigheden var ved at forlade hans lille bæverrotteskikkelse, drattede han lallende omkuld. Men Standartenführer *Otto Bovensieben* havde endnu noget at fremføre og kom usikkert på benene igen. De skulle frygte ham, ikke så meget kammeraterne rundt i værelset, men dette folk, han var iblandt, og endelig kunne hans egne have godt af at erindre, hvem der besad magten her og turde handle. Han spillede venstre hånds fingre forklarende ud, manøvrerede med tommelen som med en ror-pind. Så skreg han sin ordre ud om et nyt tog-attentat. Det var ikke en stemme fra olympen, der lød, men et vræl fra et underjordisk væsen. Ingen turde modsige ham. Og den anden befalede

ulykke mod eksprestoget ved Hobro indtraf. Ti mennesker omkom.

Var det ikke menneskeliv, han som særlig sagkyndig priste *Schwerdt* for at udvise sparsommelighed med?

Erindrer man sig deltagernes og planlæggernes forskellige forklaringer vedrørende drabet på *Kaj Munk*, er det vanskeligt at opretholde nogen fiktion om, at det var to modsatte verdensanskuelser, der tørnede sammen i bilen den sene vinteraften i 1944 på de snedækte jyske landeveje. *Kaj Munks* mord var ikke en uafvendelig tragisk udløsning, en konflikt mellem idealister, der krævede sit offer. Men vinden er måske en dag slået om i et andet verdenshjørne og vi er blevet modtagelige for andre påvirkninger, og enkelthederne begyndt at smuldre på hukommelsens pulterkammer, og hele billedet forfuskkes. Allerede den dag, en af deltagerne kan hænde får sin sidste optræden på den danske skueplads og med retorisk brus formår at gennemføre svanesangen, begynder den første sekteriske røst at lyde: naturligtvis var begivenheden sørgelig, men gerningsmændene var sikkert også idealister, revet med i den blinde kamp for deres ideer.

Nej, de var ikke noget som helst andet end en flok landsknægte, der var villige til, hvad de end fik besked om at udføre, hvis de havde en forestilling om, at det befordrede deres eget ry og avancement. De germanske »kærnekarle« i »Sonderkommando *Dänemark*« bestod af en frygtløs og upålidelig ærgerrig person, en sammenbidt tilintetgører, en muldvarpeblød kujon og en tam og forvildet småborger.

Mordet på *Clemmensen* var et følelsesbetonet, omend usselt opgør, på *Kaj Munk* udførtes drabet uden den mindste passion.

Den kres af mænd, der nærmere eller fjernere har haft forbindelse med mordet på *Kaj Munk* og er draget til retsligt ansvar, synes i Vestre fængsel, hvor meddelelsesforholdene er så udviklede, at have fået kendskab til et af *Carl Ewalds* eventyr. Det er det om ålen. »Man må sno sig,« sagde den, »og det gentog den, da den allerede lå på panden«. Dr. *Hoffmann* er ikke den eneste, der synes at kunne eventyret udenad. Ålens erfaring må også tillægges dr. *Werner Best*, forfatteren af »Boxheimer-dokumenterne«, det første udkast til de vidtgående terror-handlinger. Med sin soignerede stemme forkyndte han om modstandsbevægelsen, »at det var underverdenens elementer, der var begyndt at angribe tyske interesser«. Hvorfra mon de tyske kom, der søgte at ombringe alle vore forestillinger om ret og sandhed? Lidt senere udtrykte han i porcellænsblank oprigtighed: »Vi tyskere ønsker ikke, at der skal flyde uskyldigt blod.« Det var efter *Kaj Munks* mord og inden gennemførelsen af det på *Snog-Christensen*. Begge dele var den befuldmægtigede fortrolig med i forvejen.

Kriminalrat *Bunke* modtog en dag efter drabet på de fire unge læger i Odense, en handling, »*Petergruppen*« udførte, besøg af moderen til en af de dræbte. I sin rådvilde sorg opsøgte hun ham for om muligt at få besked om, hvem der havde skudt hendes søn. Der var ingen, der hellere så det opklaret end han, men »die Dänen sind ja doch so mörderische«. Ja, det er vel dér, forklaringen ligger .

Hitlers desperate idé om den anonyme terrors gennemførelse i Danmark var — som allerede nævnt —

foranledningen til de omstændigheder, der førte til *Kaj Munks* mord. Men udvælgelsen af ham og *Chr. Damm* som de første emner i denne plans realisation var en opgave, den formodet kulturfortrolige og altid emsige dr. *Wäsche* mere end nogen anden følte sig kaldet til at tage op.

Allerede her begynder det konkrete tyske fejlgreb, det vilkårlige skøn. Skulle der udvælges en af modstandsbevægelsens ledende skikkelser, kunne *Chr. Damm* aldrig i første række komme på tale, dertil var han i videre krese alt for lidt kendt. Kun et rygte, opsnappet i K.U. af en uvederheftig »Vertrauungsmann«, gav denne lejlighed til at bluffe dr. *Wäsche* med sin viden og »diplomatiske kunst«. Og dr. *Wäsche* fabulerede videre på dette grundlag.

Rent objektivt forekommer udvælgelsen af *Kaj Munk* også besyndelig. Hans ekscentriske overraskelsessevne kunne næppe på det tidspunkt endnu have givet folket en sådan tryghedsfornemmelse overfor hans person, så man med rette kunne betegne ham som en af de åndelige førere bag modstandsbevægelsen. Vel havde han i usædvanlig grad evnen til i skrift og tale at påvirke andre ved sin dybe oprindelig-
hed, men han var langt mere en fremragende ener end et udtryk for noget fælles og folkeligt. Den voldelige død, som tyskerne beredte ham, ændrede fuldstændigt dette forhold. *Kaj Munk* blev med eet symbolet på den nationale samhörighed og den ukuelige modstand. Hadet og foragten for undertrykkerne omsattes i en tilbedelse af mindet om denne åndstærke mand, de så usselte havde ombragt. Hvis *Kaj Munk* havde levet, ville der antagelig fortsat have stået strid om hans navn og gerning. Og hans skæbne kunne muligvis også være blevet en anden. Nu løf-

tedes han op i martyriets urørlige forestillingsverden af et terrorsystems håndlangere, der netop var overbevist om med vold at kunne bekæmpe al åndelig modstand. Disse herskere og disse drabsmænd stod ikke på et menneskeligt udviklingstrin, der gjorde det muligt for dem blot at ane, at *Kaj Munk* i sit eget sind bar en drift og en tilbøjelighed mod at opfylde et martyrium. Han så det mere som en opgave at følge en profetisk tilskyndelse end at være et anonymt led i en illegal bevægelses nøje organiserede system. Profeter benytter ikke dæknavn!

Kaj Munks banemænd havde heller ikke erfaret så meget af livets visdom, som de blot kunne læse sig til hos en rumænsk digter, *Panaït Istrati*, der taler om, at det onde forsvinder i samme øjeblik, som den, der udøver det, er borte. Det gode vedbliver at skinne, også efter at den retfærdige er gået bort.

Mordets udøvere sidder tilbage, indbyrdes mistænksomme og med gensidig foragt, og øver sig i deres puslespil med overfor retten at aflægge forklaringer, de mener kan virke tilforladelige og stadig forbedres en kende ved små fikse ændringer. På spillervis håber de endnu at kunne udfri sig ved ordets behændighed, da magtens tid synes dem — og andre — omme.

Men opgørets omstændelighed keder dem. De betragter deres negle og veksler lejlighedsvis et blik. Helte har jo deres eget liv!

